

Kulcsár Árpád*

Pósalaka

Teológus – teológia nélkül. Ravasz László kolozsvári egyetemi évei**

Az erdélyi református felsőoktatás
a 19. század végén, a 20. század elején

1895-ben jelentős változás következett be az erdélyi református felsőoktatás terén, amikor az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultása megnyitotta kapuit Kolozsváron.¹ Ezzel lezárult egy parázs viták által fémjelzett korszak, amelynek tétje ez volt: továbbra is Nagyenyeden, vagy inkább Kolozsváron folytatódjék az erdélyi református lelkészképzés.² Túl azon, hogy a vitában személyes ambíciók is ütköztek, ennek jelentőségét a magyar felsőoktatás ügye emelte, amely akkor is kulcskérdésnek számított az erdélyi magyarság élete és jövője szempontjából.³ Mindezekkel párhuzamosan az is tét volt, hogy az erdélyi református lelkészképzésben továbbra is megmarad-e Nagyenyed liberális teológiai szellemisége, amelynek vezéregyénisége Kovács Ödön professzor volt,⁴ vagy ezen a téren változás fog bekövetkezni. A 19. szá-

* Kulcsár Árpád (Nagyvárad, 1977) a Pósalaki Református Egyházközség lelkipásztora, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorandusza. Kutatási területei: gyakorlati teológia, homiletika, Ravasz László.

** Jelen tanulmány a *Collegium Talentum 2019* program támogatásával készült.

¹ Lukács Olga: *Az Erdélyi Református Egyház és a teológiai oktatás története a 19. század második felében*. Presa Universitară Clujeană, Cluj–Napoca 2007, 189–193.

² Buzogány Dezső: A Kolozsvári Református Theologiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 5–28.

³ Ld. erről részletesen: Pálfi József: *Református felsőoktatás Erdélyben. Universitassors a reformációtól a Kolozsvári Tudományegyetemig*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2009.

⁴ Kovács Ödön (1844–1895) Mezőbándon született, tanulmányait Marosvásárhelyen és Nagyenyeden végezte. 1866-tól Hollandiában tanult (Utrecht, Leiden), ahol 1869-ben doktori fokozatot szerzett. Még ebben az évben hazatért, és a Nagyenyedi Theologiai Fakultás tanára lett, ahol szellemisége egyre inkább meghatározóvá vált. A liberális teológia egyik legkarakteresebb képviselője, a magyar vallástudomány úttörője. *A vallásbölcselet kézikönyve* című kétkötetes munkájában elsőként dolgozza ki magyar nyelvterületen a vallások tanulmányozásának rendszerét. Életének és munkásságának jelentőségéről bővebben: Antal József: *Dr. Kovács Ödön élete és munkássága (1844–1895)*. Szemle Füzetek 17. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995. Kovács Ábrahám: *A liberális teológia és a vallástudomány: Kovács Ödön vallásbölcseleti ké-*

zad végi Kolozsvár Nagyenyedhez képest prosperálóbb urbánus világa, az 1872-ben már megnyílt Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem, a város történelmi múltja és kulturális élete, mind-mind azt a nézőpontot támasztotta alá, amelyet Szász Domokos püspök⁵ kérlelhetetlen szívóssággal képviselt.⁶ 1895-ben az első évfolyam megkezdte tanulmányait a kolozsvári új épület falai között, az enyedi teológia pedig egy évvel később zárta kapuit be a II. világháborúig, és hallgatói Kolozsváron, Debrecenben, esetleg Sárospatakon és Budapesten folytatták tovább stúdiumaikat.⁷

A kolozsvári tanári kar teológiai szellemisége jóval változatosabb képet mutatott a nagyenyedinél.⁸ Érdemes lenne összehasonlítani az elszakadt részek tanári karait a Trianon utáni időszakban.⁹ Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Igazgatótanácsa öt tanárt hívott meg a fakultás katedráira: Kenessey Bélát,¹⁰ aki a budapesti

zikönyve. In: Hoppál Mihály – Kovács Ábrahám (szerk.): *Tanulmányok a magyar vallástudomány történetéről*. Vallástudományi Könyvtár 1. Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010, 106–130.

⁵ Szász Domokos (1838–1899) Nagyenyeden született, tanulmányait itt és Marosvásárhelyen végezte. 1855 és 1859 között Kolozsváron tanul teológiát, 1860 és 1861 között pedig Heidelbergbe peregrinál. Lelkeszi szolgálatát Kolozsváron kezdi meg, az Erdélyi Református Egyházkerület 1885-ben választja meg püspökének. A Magyarországi Protestáns Egyet és a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság oszlopos tagja, egyházi irodalmi tevékenysége elsősorban a kor sajtójában bontakozott ki. A 19. századi Kolozsvár protestáns szellemiségének meghatározó alakja. Ld. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeli lexikon*. 3. javított és bővített kiadás, szerk. Ladányi Sándor). A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 569.

⁶ Részletesen: Márki Sándor: *A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged 1922. Gaál György: *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár 2012. Karády Viktor: Kolozsvár mint iskolaváros a Kárpát-medence elitképzési piacán 1872–1918. In: Batiz Enikő – Nagy László – Soós Anna (szerk.): *140 éves a kolozsvári magyar nyelvű egyetemi oktatás*. Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár 2013, 237–244.

⁷ Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995, 16–32.

⁸ Részletesen: Kolumbán Vilmos József: Református teológia Kolozsvárott. Az első évtizedek. In: *Teológiai Fórum*, XI. (2017/2), 5–21.

⁹ Somogyi Alfréd: A Losonci Teológiai Akadémia tudományművelése. In: *Teológiai Fórum*, 8. (2014/1), 92–125.

¹⁰ Kenessey Béla (1838–1918). Édesapja Kenessey Albert tengerésztiszt, 1948-as szabadság-hős, a magyar hajózásiügy elméleti szakembere, aki hajózási iskolát alapított, s ennek igazgatója volt. Kenessey Béla Szegeden kezdte el tanulmányait, teológiát Budapesten és Utrechtben tanult. 1883-tól a Budapesti Református Teológiai Akadémia ösztövségi tanszékének magántanára, 1886-tól professzora. A KIE ifjúsági elnöke, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság titkára, 1889-től a *Protestáns Szemle* szerkesztője, a Dunamelléki Református Egyházkerület aljegyzője. 1895-től Kolozsváron teológiai tanár, 1899-től az Erdélyi Református Egyházkerület püspökhelyettes

teológián szerezte tanári tapasztalatait, Kecskeméthy Istvánt,¹¹ aki az ókori holt nyelvekben való akadémiai szintű jártasságával szerzett nevet magának, Pokoly Józsefet,¹² kire az egyháztörténet tanításának feladata várt, Nagy Károly¹³ szisztematikatanárt Enyedről, aki az ottani teológia utolsó évében már tanított, és Molnár Albert marosvásárhelyi lelkipásztort,¹⁴ aki a gyakorlati teológiára tanította a teológushallgatókat.

főjegyzője, majd 1908–1918 között püspöke. Megválasztása teljesen egyhangúlag történt. Szabó Aladárral és Kecskeméthy Istvánnal együtt a belmisszió úttörője. Ld. bővebben: Kozma Zsolt: Kenessey Béla (1858–1918). In: uő. (szerk.): *i. m.* 1996, 29–53. Nagy Géza: *i. m.* 28.

¹¹ Kecskeméthy István (1864–1938) dunamelléki kisbirtokos családban született Pakson, ahol édesapja postamester volt. Tanulmányait Gyöngyösön és Nagykőrösön, illetve Budapesten végezte, és itt a teológia mellett bölcészetet is hallgatott. Szabó Aladárral és Kenessey Bélával a belmisszió buzgó képviselője. 1890-ben szerez keleti és összehasonlító nyelvészetből doktori címet, majd Budán négy, Pakson egy évet szolgált lelkipásztorként. 1895-től haláláig a kolozsvári teológia tanára volt. Több ó- és újszövetségi könyvhöz írt kommentárt és évtizedeken keresztül dolgozik a Szentírás fordításán, amelyet végül nem tud teljesen befejezni. A kéziratban fennmaradó munka hányatott sors után jelent meg 2002-ben (*Biblia. Kecskeméthy István fordítása*. Sajtó alá rendezte: Adorjáni Zoltán, Bálint Ágnes, Bodó Kinga, Gálfalvy Ágnes. Koinónia Kiadó, Kolozsvár 2002; 2. kiadás: 2009). Ő alapította és szerkesztette a *Kis Tükör* belmissziói lapot, és ebben jelentette meg hitébresztő cikkeit. Ld. bővebben: Molnár János: Kecskeméthy István (1864–1938). In: Kozma Zsolt (szerk.): *i. m.* 65–78. Nagy Géza: *i. m.* 30. Tunyogi Lehel: *The Life and Work of István Kecskeméthy Csapó. A Hungarian Theologian and Biblical Scholar in Transylvania*. Exit Publishing House, Kolozsvár 2008. Átdolgozott magyar kiadása: *A rejtőzködő állítmány. Kecskeméthy István élete és munkássága*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2009.

¹² Pokoly József (1866–1933), Kozma József felsőszabolcsi esperes unokája Késmárkon és Sárospatakon járt iskolába, majd teológiai tanulmányait ez utóbbi helyen kezdte meg, és Debrecenben fejezi be. Miközben a Tisza család geszti birtokán házitanító, bölcészeti és jogi tanulmányokat folytatott Budapesten. 1894 elején Geszten volt lelkipásztor. Innen költözött Kolozsvárra, ahol egyháztörténetet tanított a teológiai fakultáson. Fő műve: *Az Erdélyi Református Egyház története 1556–1880*. I–III. kötet. Franklin Társulat, Budapest 1904. Ld. bővebben: Gálfalvy Zoltán: Pokoly József (1866–1933). In: Kozma Zsolt (szerk.): *i. m.* 79–89.

¹³ Nagy Károly (1868–1926) Sepsiszentgyörgyön végzi iskoláit és Nagyenyeden, Marburgban és Utrechtben tanult teológiát. Előbb Sepsiszentgyörgyön volt vallástanár, majd Brassóban és Nagyenyeden lelkész. Már az 1894/1895-ös tanévben teológiai tanár Nagyenyeden, 1895-től Kolozsváron. A teológiai fakultás megnyitásakor ő az egyetlen tanár, aki nemcsak doktori címmel, de magántanári vizsgával is rendelkezik. 1908–1918 között egyházkerületi püspök-helyettes, főjegyző, 1918–1926 között az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke. Kenessey Béla után a második teológiai tanár, akit kolozsvári teológiai tanárként választottak meg püspököknek. Elismert Kálvin-kutató. Ld.: Hoop, Froukje de: Nagy Károly (1868–1926). In: Kozma Zsolt (szerk.): *i. m.* 90–104. Ravasz László: Nagy Károly. Naplótöredék. In: uő: *A halál árnyékában. Temetési beszédek*. Sylvester-kiadás, Budapest 1927, 201–231. Nagy Géza: *i. m.* 30.

¹⁴ Molnár Albert (1849–1901). Édesapja, Molnár György lelkipásztor. Dédnagyapja Antal János, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke. Nagyapja, Molnár Sámuel és nagybátyja, Molnár János marosvásárhelyi teológiai tanárok voltak. A marosvásárhelyi kollégiumi évek után Nagyenyeden tanult teológiát, Kovács Ödön tanítványa Nagy Károllyal és id. Bartók György-

Enyed szellemisége azonban nem tűnt el egyik napról a másikra. Kovács Ödön tanításai nemcsak az erdélyi parókiákon éltek tovább, hanem a kolozsvári teológián is, hiszen az öt tanár közül kettő – Nagy Károly és Molnár Albert – Enyedről jött Kolozsvárra, és az ő tanítványa volt. Mesterük gondolatvilágát azonban nem szolgálai módon vették át, hanem továbbfejlesztették, mivel érzékelték a tudományokban, s így a teológiában is jelentkező újabb irányokat, amelyek más válaszokat adtak az új társadalmi kérdésekre, mint a 19. századi liberális teológia.¹⁵

Míg Enyeden elképzelhetetlen lett volna, hogy az egyre inkább teret nyerő belmissziós irány képviselői tanári katedrára kerüljenek, addig Kolozsvárra egyszerre ketten is kaptak felkérést. Az öt tanár közül Kenessey Béla rendelkezett a legtöbb egyetemi tanári tapasztalattal, s így kezdetben ő látta el a fakultás igazgatói feladatait, és már az első egyetemi tanévnyitón ilyen alaphangot ütött meg:

„A modern teológia megvénhedt, az egyházi élet megtartására és fejlesztésére merőben képtelen lett, jobban mondva, arra soha nem is volt képes: újabb, igazán modern theológiára van szükségünk, amely a tudományok legújabb módszereivel dolgozik, s úgy építsen.”¹⁶

E szilárd nézőpont nem nyert teljesen igazolást a későbbiekben, annyiban azonban lényeges elmozdulás történt a következő évtizedekben, hogy a belmisszió jóval több lett, mint beszédtema az erdélyi liberális teológia és nemzeti tradicionalizmus közegében. Egyre nagyobb nyitottság mutatkozott az evangéliumi ifjúsági munka irányában, az I. világháború pedig felnyitotta a szemeket a keresztyén szociális érzékenység olyan munkaterületeire, amelyek korábban vagy ismeretlenek voltak, vagy nem tekintették elsőrendűnek azokat. Hogy ez

gyel. Marburgba és Lipschébe peregrinál, ahol a teológia és a filozófia mellett természettudományokat is tanul. 1875-től vegytant és természetrajzot tanított a marosvásárhelyi kollégiumban, majd Budapestre költözött, ahol irodalmat oktatott. Innen hazatérve előbb Mezősámsondon és Marosvásárhelyen végzett lelkeszi szolgálatot 1895-ig, amikor meghívták a kolozsvári teológiai fakultás első gyakorlati teológiatanárának. Tanári feladatait és egyéb egyházi teendőit 1901-ig, hirtelen bekövetkezett haláláig végezte. Ld. bővebben: Nagy Károly: Emlékezés Molnár Albertre. In: *Egyházi beszédek, orációk, imák. Írta Molnár Albert előbb mezősámsondi, majd marosvásárhelyi lelkész, végül a gyakorlati teológia nyilvános, rendes tanára a Kolozsvári Református Theológiai Fakultáson.* Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Nagy Károly teológiai tanár. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztése, I. kiadás 1906, II. kiadás 1927, IX–XVII.; illetve Kelemen Attila: Molnár Albert (1849–1901). In: Kozma Zsolt (szerk.): *i. m.* 54–64. Nagy Géza: *i. m.* 29.

¹⁵ „Kovács tanítványai közül Nagy Károly már a reformátori hit és konfessziók értékét is hangsúlyozza, Molnár Albert pedig felmutatja a belmisszió és az egyház szoros kapcsolatát.” Nagy Géza: *i. m.* 15.

¹⁶ Uo. 29.

milyen módon bontakozott ki, ebben a dolgozatban nem kívánom részletezni, csupán jelezni óhajtom, hogy ilyen szellemi folyamatok között érkezett *hidat verni a Biblia világa és a mai világ közt tátongó szakadék fölé* egy kalotaszegi, de székely felmenőkkel rendelkező fiatalember Kolozsvárra, hogy ott egyetemi tanulmányokat folytasson.

Kutatásom témája: Ravasz László ifjúkori eszmélkedésének kezdete. Ezt főként az 1901 és 1903 között megjelent írásai tükrözik. Ez a folyamat sajátos átlomások érintésével, sajátos inspirációk hatására, kitérők és fordulatok kanyargós útján folytatódik még 1907 után is, amikor már teológiai tanárként oktatott. A szépirodalom szeretetétől a bölcsészettudományok iránti rajongáson át egy önálló magyar filozófiai irány, a liberális teológia, majd a biblicitás, a konfesszionalizmus és sok egyéb, kisebb-nagyobb hatás sajátos ötvözetéből áll össze az az *intuitív, szintetizáló nézőpont*, amellyel jellemezni lehet őt. E folyamat első szakasza a mozgalmas ifjúkor és az egyetemi évek. Az alábbiakban ennek a szakasznak 1901-től 1903-ig terjedő első felét fogom tárgyalni.

Az Egyetemi Körben és az *Egyetemi Lapok* szerkesztőjeként

Ravasz László Székelyudvarhelyen, a szülővárosától, Bánffyhunyadtól legtávolabb eső református kollégiumban végezte a középiskolát. Itt anyai és apai ágon is családi környezetre talált, ugyanis anyai nagybátyja, id. Gönczi Lajos¹⁷ volt a kollégium igazgatója, az egyik jeles kollégiumi tanára, Ravasz Árpád pedig apai ágon volt rokona. Az érettségi előtti évben vallástanára, Kovács Ödön teológiai enciklopédiáját adta le tanóráin, amely különösen megragadta Ravasz László figyelmét. Tanulmányi előmenetelét mutatja, hogy gimnazista korában szép pályamunkákat adott be, amelyeket fel is olvashatott a diákok önképzőkörében.¹⁸

¹⁷ Id. Gönczi Lajos (1852–1929) Kelemenelkén született. Marosvásárhelyi gimnáziumi tanulmányainak elvégzése után 1871-ben köztanító volt a városban, majd 1872 és 1875 között pedig a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen képezte tovább magát. 1875-től előbb helyettes, majd egy évvel később a természetrajz és vegytan rendes tanára lett a székelyudvarhelyi Református Kollégiumban, ahol később igazgatói tisztet is betöltött. Fia, ifj. Gönczi Lajos lelképítész, a későbbi kolozsvári teológiai tanár. Ld. Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Szerk. Ladányi Sándor. 3. javított és bővített kiadás. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 221.

¹⁸ VII. osztályos korában (ez ma a III. gimnáziumi év, azaz a XI. osztály) Anonymusról és a honfoglalásról, valamint Tompa Mihály *Virág regéről* tartott felolvasást az Ifjúsági Petőfi Önképzőkörben, a kör pedig mindkét dolgozatot méltónak ítélte az emlékkönyvbe való bejegyzésre. *Arany János emlékezete* című dolgozatáért és a március 15. alkalmából elmondott alkalmi beszédéért jutalomban részesült, *A kurucz költészetéről* című pályamunkáját pedig előszóban tartott vitán védte meg kitűnő eredménnyel. Ld. Gönczi Lajos (szerk.): *A székelyudvarhelyi*

A nyári vakációkban a magyar és világirodalom remekműveit olvasta és gazdag szókincsre tett szert, fogalmazáskészségét pedig versekben, értekezésekben, kisebb prózai próbálkozásokban bontotta ki.¹⁹ Egyre inkább otthon érezte magát az elmélkedések és a szónoki beszédek megszővegezésében, és erősödött benne a gondolat: költő, író vagy valami tudósféle szeretne lenni. Szeretett hamar túlesni a kötelező tananyagon, hogy önképzésben azzal foglalkozzék, ami igazán leköti.²⁰

„Ismeretlen szállóvendégként éltem napjaimat szülőfalumban; egyetlenegy barátom sem volt kortársaim közül. Otthon ültem a kollégiumból hozott könyveim mellett és a kaszinónak főként filozófiai könyveit olvastam. Az a tapasztalatom, hogy körülbelül huszonöt-harminc éves korunkig minden igazságot meg kell látnunk, amiből élünk, és minden ismeretet meg kell szereznünk, amit feldolgozunk, aztán csak rendszerezés, szembeállítás és elmélyítés következik. Ezért a fiatal diák sohasem olvashat eleget és a fiatal diák mindig a legmagasabb és a legnagyobb dolgokat olvassa.”²¹

A hatodik osztály (ma II. gimnáziumi X. osztály) elvégzése után a nyári szünetben Kettesden mondta el első szószéki beszédét a Jel 2,7 igevers alapján. Erre a szolgálatra a helyi lelkipásztor kérte fel. Bár a prédikáció – saját bevallása szerint – köszönőviszonyban sem volt a textussal, a gyülekezet meglegedettsége folytán „jó híre ment”, s így Kalotaszentkirályon és Hunyadon is prédikált va-

Evang. Reform. Kollegium Értesítője az 1898/99. iskolai tanévről. Becsek D. fia könyvnyomdája, Székelyudvarhely 1899, 112–114.

¹⁹ „Visszagondolva úgy találom, hogy már gyermekkoromban erős volt bennem az elmélkedési hajlam. [...] Képességeim közül – ha voltak s kicsodások voltak – azt hiszem, legfejlettebb volt a képzelet. Sok hasznát és sok kárát láttam a túlságosan fejlett képzeletnek életem egész során át. Egész kis diákkoromtól kezdve öntudatosan tanárnak készültem, mégpedig irodalomtanárnak. V. gimnazista korom óta rendszeresen kivonatoltam olvasmányaimat, s elég botor fővel mindig korábban kaptam bele a nagy olvasmányokba, mint ahogy megértem volna reá.” Ravasz László: *Magamról. Theologia önéletrajzokban.* Coetus-sorozat I. Coetus Theologorum, Debrecen 1944, 9–10.

²⁰ A következő tanévben a *Nem daloltam* és a *Nézegetem* című verseit itélik emlékkönyvbe való bejegyzésre, jutalomban részesül a *Töredékek* című fordításáért (latinból fordította le Vergilius Aeneiséből a *Didó átka*, *Didó és Anna*, *Venus elküldi Ámort*, *Aeneas az Elysiumban*, *Vihar a tengeren* című részleteket), az önképzőkörben pedig *Csongor és Tünde*, *Az alföldi népbáladáról*, *Homeros és Vergilius*, *Vergilius Aeneiséről* és *Aeneisének hatásáról* címmel tart felolvasásokat. A *Petőfi emlékezete* és a *Tragikum és komikum* című dolgozataiért szintén jutalomban részesül, március 15. alkalmából ismét ő a diákszónok. Ld. Gönczi Lajos (szerk.): *A székelyudvarhelyi államilag segélyezett Evang. Reform. Kollegium Értesítője az 1899–1900. iskolai tanévről.* Becsek D. fia könyvnyomdája, Székelyudvarhely 1900, 61. és 64.

²¹ Ravasz László: Örök diákok. *Magamról.* In: uő: *Alfa és Omega. Prédikációk, beszédek, cikkek.* II. kötet. Franklin-Társulat, Budapest 1932, (305–308) 306.

sárnap délutánonként.²² Az érettségi közeledtével az Eötvös Kollégiumba adta be jelentkezését, de a meghirdetett kevés helyre nem került be. Így született meg az újabb terv: Kolozsvárra megy, hogy ott beiratkozzék a teológiára, de egyben a tudományegyetem bölcsészkarára is, hogy a lelkészi képesítés mellett tanári oklevelet is szerezzen.²³ A teológián nem volt külön filozófiai és pedagógiai katedra, hanem vallásbölcseleti képzés folyt Kovács Ödön szellemében.²⁴ Ezért a teológiai hallgatókat négy félévet felölelő filozófiai és pedagógiai tanulmányra kötelezték a tudományegyetemen.²⁵

Ravasz László a tudományegyetemen ismerkedett meg Böhm Károllyal,²⁶ aki-nek neokantiánus idealista filozófiai szemlélete egy életre meghatározta gondolkozását. Sokat tanult Schneller István²⁷ pedagógiai előadásából is, de fontos

²² „VI. gimnazista koromban, amikor először mentem ki Ketesdre prédikálni, magam írtam egy beszédet. Gyöngyössy Sámuelnek egyik beszédét dolgoztam át, cifráztam ki még jobban, mert eredetiben kissé szürkének találtam. A beszéd címe: *Új paradicsom*, és Pósa bácsi ismeretes versének egy-egy stórfájával végződött az első és a második rész is: a *Mennyben lakó én Istenemnek* később dicséretre előléptetett két szakaszával.” Ravasz László: *Magamról. Theologia önéletrajzokban*, 10.

²³ „Theológiára azzal a szándékkal mentem, hogy középiskolai tanár leszek. Az volt a vágyam netovábbja, hogy valaha Udvarhelyt tanítsak tovább, ahol tanultam. A theologia hallgatása közben jöttem rá, hogy tulajdonképpen ez az a stúdium, amire mindig vágytam.” Ravasz László: *Örök diákok. Magamról*, 306.

²⁴ Kovács Ábrahám: *Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni újortodoxia vitája a liberális teológiával*. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010, 30., 40–41. és 79–81.

²⁵ Ravasz László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1992, 39–58.

²⁶ Böhm Károly (1854–1911) Besztercebányán született, tanulmányait szülővárosában és Pozsonyban végezte. Göttingai, tübingeni és berlini egyetemi tanulmányai után 1870-től a pozsonyi evangélikus líceum, 1873-tól a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium tanára, 1883-tól pedig igazgatója. 1896-tól haláláig a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem filozófiatanára, 1908-tól a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A *Magyar Philosophiai Szemle* alapítója és szerkesztője, az első magyar filozófiai rendszer megalkotója. Filozófiai iskolájának jeles képviselői: Tankó Béla, ifj. Bartók György. Részletesen: Kajlós [Keller] Imre (szerk.): *Dr. Böhm Károly élete és munkássága*. I. kötet. A Madách-Társaság kiadása, Besztercebánya 1913.

²⁷ Schneller István (1847–1939) Kőszegen született, a soproni evangélikus teológiai akadémián szerzett teológiai oklevelet, majd Halléban és Berlinben képezte tovább magát. 1874-től az eperjesi, majd 1882-től a pozsonyi Evangélikus Teológiai Akadémia oktatója, később igazgatója volt. 1894-től Felméri Lajos utódjaként oktatott a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Pedagógia Tanszékén. 1896-ban filozófiai díszdoktori címet kapott az egyetemtől. 1913-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. A kolozsvári tudományegyetem megszűnésekor rektor volt, és jelentős szerepet játszott az egyetem Budapestre, majd Szegedre való költözésében. 1923-ig Szegeden tanított tovább. Kutatási területei: neveléstudomány, személyiségpedagógia, személyiségnevelés. Fő műve: *Paedagógiai dolgozatok*. I–III. kötet. Pedagógiai iskolájának vetületei – többek között – Imre Lajos és Makkai Sándor munkásságában bontakoznak ki. Ld. Báthory Zoltán – Falus Iván (szerk.): *Pedagógiai Lexikon*. III. kötet. Keraban Kiadó, Budapest 1997, 291–292.

impulzusokat kapott nemcsak Széchy Károlytól,²⁸ hanem Meltzl Hugótól is,²⁹ akinél német irodalomtörténetet hallgatott. Ekkor a teológián még inkább csak „vendégszereplőnek,” „műkedvelőnek” érezte magát.³⁰ A vizsgáira azért becsülettel felkészült, s mire a második tanév megkezdődött, Ady Lajossal,³¹ Ady Endre költő testvérével költözött egy szobába az internátusban, hogy mihamarabb újságírók legyenek az *Egyetemi Lapok*nál. Ady Lajos rajongása, amelyet költő testvére iránt táplált, olyan szuggesztív erővel hatott környezetére, hogy rövid időn belül Ravasz László is a lelkesedők táborát erősítette. Erre ő így emlékezett vissza:

„Ady Lajos már akkor egészen Ady Endrében élt, hogy úgy mondjam, vidéki fiókja volt. Mivel nagyon belső kapcsolat létesült Ady Lajos és közöttem, egyszer csak azt vettem észre, hogy én is Ady Endrében élek. Ismerem a szokásait, bámulom a különégeit, figyelem az ízlését, orákulumnak tartom minden

²⁸ Széchy Károly (1848–1906) Cegléden született, tanulmányait szülővárosában és Szarvason végezte. Budapesti tanulmányai után hírlapíró, 1873–1878 között munkatársa volt az *Ellenőr* című napilapnak. 1874-ben megalapította az *Otthon* című szépirodalmi és ismeretterjesztő havilapot. Bölcsészettudományi és tanári vizsgája után Olaszországban és Németországban képezte tovább magát. Münchenben esztétikát hallgatott a kor elismert professzorától, Eugène Carrière (1849–1906) francia képzőművésztől. Hazatérte után 1880-tól a kolozsvári állami felsőbb leányiskolában tanított, 1885-től a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen volt a magyar irodalom, majd 1894-től pedig az esztétika tanára. 1902-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1905-től haláláig Budapesten tanított. Ld. Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967, 722–723.

²⁹ Meltzl Hugó (1896–1908) Szászrégenben született, tanulmányait Kolozsváron, majd Németországban végezte. Lipszében Nietzsche diáktársa volt. 1872-ben német nyelvet és irodalmat tanított a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen, később francia és olasz nyelvet is. 1888–1889-ben a Bölcsészeti Kar dékánja, 1894–1895-ben a tudományegyetem rektora volt. 1877–1888 között az *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok* szerkesztője Brassai Sámuellel. Elsősorban Petőfi verseinek német és olasz fordításaival, Petőfiről szóló idegennyelvű tanulmányaival szerzett elévülhetetlen érdemeket az irodalomtudományban. Petőfi költészetére az ő munkásságának köszönhetően lett ismertté Nyugat-Európa akadémiai irodalmi köreiből a 19. század végén. Életről, munkásságáról ld. részletesen: Kozma Dezső: Meltzl Hugó és a magyar irodalom. In: *Korunk*, 3. folyam, XX. (2009/10), 94–98.

³⁰ Ravasz László: *Emlékezéseim*, 71.

³¹ Diósadi Ady Lajos (1881–1940) Érmindszenten született. Tanulmányait szülőfalujában és Zilahon végezte. A teológiai fakultáson folytatott tanulmányai mellett a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen szerzett magyar–latin szakos oklevelet. 1904 és 1909 között Zilahon, majd testvére közbenjárásának köszönhetően 1909-től 1919-ig Budapesten volt gimnáziumi tanár. 1919-től debreceni tankerületi főigazgatóként, 1935-től tanügyi főtanácsosként ténykedett a Budapesti Tankerületi Főigazgatóságon. 1923-ban jelentette meg könyvét testvéréről, Ady Endréről, 1924-ben pedig a költő kéziratban maradt néhány írását rendezte sajtó alá, amelyek a további Ady-kutatások fontos forrásai lettek. Ld. Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967, 13–14.

nyilatkozatát. [...] Az egyetemi ifjúságban két párt alakult ki: a jobboldali, nacionalista-keresztény és a baloldali, a humanista-liberális. Mi Ady Lajossal szívvel-lélekkel az utóbbihoz tartoztunk, azt hiszem, az Ady Endre észre sem vett magnetizmusának hatása alatt.”³²

A költő eleinte jó szemmel nézi ezt a lelkesedést, annyira, hogy öccse kedvéért abba is beleegyezett, hogy bárhol megjelenő verseit újraközölhetik az *Egyetemi Lapok*ban.³³ Öccsének és Ravasz Lászlónak köszönhetően Ady Endre írásai hamar eljutottak a kolozsvári egyetemistákhoz is.³⁴

Ravasz ebben az időben kötött életre szóló barátságot ifj. Bartók Györggyel is,³⁵ aki évfolyamtársa a teológián és a tudományegyetemen. A Nagy Károly

³² Ravasz László: *Emlékezéseim*, 67.

³³ „Mikor az *Új verseket* Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Újság*ban kezdte közölni, a havi formátumban megjelenő friss példányt Kilyén bácsi óriási derűltséggel elhozta és az asztalomra tette, egészen különös kíváncsisággal nézve rám – mintha elmeegógyintézet magánzárkájába leskelődnek be –, hogy vajon ezt is szépnek találom?” Ravasz László: *Emlékezéseim*, 280.

³⁴ Ady Endre: A halottak. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/3), 38–39. (További megjelenései: Ady Endre: *Még egyszer*. Láng József Könyvnyomdája, Nagyvárad 1903 és *Ady Endre összes versei. II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1974, 263.) Ady Endre: Hervadáskor. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/7), 97. Ady Endre: *Éjnimádó* című versciklusból idéznek tőle (*Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/13), 192. Megjelent a *Még egyszer* című kötetben, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 254–256.) Ady Endre: Sirasson meg. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/15), 219. (Megjelent még: Ady Endre: *Versék [Édes anyámnak, hálám, tiszteletem és szeretetem jeléül]*. Debrecen 1899, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 193–194.) Ady Endre: Félhomályban. *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/17), 259. (Megjelent még a *Versék [Édes anyámnak, hálám, tiszteletem és szeretetem jeléül]* kötetben, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 242–244.) Ady Endre: Kossuth halálának évfordulóján. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/19), 289. (Megjelent még a *Versék [Édes anyámnak, hálám, tiszteletem és szeretetem jeléül]* kötetben, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 226.) Ady Endre: Áldomás. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/22), 315. (Megjelent a *Még egyszer* című kötetben, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 265.) Ady Endre: Lázban. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/25), 338. (Megjelent a *Még egyszer* című kötetben, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 264.) Ady Endre: Azuba. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/26), 349–350. (Megjelent még a *Versék [Édes anyámnak, hálám, tiszteletem és szeretetem jeléül]* című kötetben, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 240.) Ady Endre: Dankó Pista. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VII. (1903/5), 84–85. (Megjelent még a *Még egyszer* című kötetben, illetve *Ady Endre összes versei, II.*, 276.)

³⁵ Ifj. Bartók György (1882–1970) Nagyenyeden született, iskolai tanulmányait szülővárosában és Szászvárosban végezte, ahol édesapja id. Bartók György lelképásztor volt, s akit 1899-ben választottak meg az Erdélyi Református Egyházkerület püspökének Szász Domokos helyébe. Fia 1900-ban iratkozott be a teológiai fakultásra és a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészkarára, ahol Böhm Károly filozófiaprofesszor elismerését élvezte Ravasz Lászlóval együtt. A filozófia annyira magával ragadja, hogy Ravasz Lászlóval ellentétben nemcsak teológiai hallgatók számára kötelező négy félévet teljesíti a bölcsészkaron, hanem filozófiadiplomát is szerez. Akárcsak Ravasz, ő is az *Egyetemi Lapok*ban jelenteti meg első írásait, majd pedig az *Erdélyi Protestáns Lap*ban, illetve a *Protestáns Szemlé*ben publikál. 1905-ben Ravasszal együtt

által vezetett teológiai önképzőkörben mindketten hamar kitűntek tehetségükkel, azonban éppen ők lesznek azok, akik másod- és harmadéves korukban inkább az Egyetemi Kör égisze alatt tevékenykednek szívesebben, és ennek tagozataként működtetik a Teológus Kört. A hagyományos önképzőköri munka negyedéves korukra elevenedik meg ismét a teológián, de akkor már reformált formában.

Annak az ötletnek mentén, hogy a teológusifjúság is lépjen be az Egyetemi Körbe, a soron következő diákvezetőségi választáson sikerült megvalósítani tervüket: bekerültek az Egyetemi Kör vezetőségébe és az *Egyetemi Lapok* szerkesztőségébe is. A lapot a kör elnöke, dr. Bodor Antal ifjú jogász,³⁶ bölcsészhallgató szerkesztette, az érdemi munka azonban inkább Ady Lajosé volt, és még néhány tehetséges hallgatóé. Testvére révén Lajos ekkor már kívülről-belülről ismerte az újságírást, Ravasz László pedig határozottan tehetségesnek tartotta ezen a téren. Ettől kezdve olyan lelkesedéssel vetették bele magukat a lapszerkesztésbe, és annyira szívügyüknek tekintették, hogy az egyetemi tanulmányok csak másodlagossá váltak. E lázas diákélet és újságírás 1902 telére teljesen kimeri-

indul németországi peregrinációba. Lipcsében, Berlinben és Heidelbergben tanul, 1906-ban pedig doktori címet szerez. 1907-ben magyar–német szakos tanári diplomát szerez, Nagyenyeden kezd el tanítani. Édesapja halálát követően Kenessey Béla professzort választják meg püspöknek, ő pedig 1909-től kezdi tanítani az újszövetségi tárgyakat a teológiai fakultáson. 1912-ben magántanári címet is szerez filozófiából, s ez év őszétől a tudományegyetemen is tanít: Pauler Ákossal veszik át Böhm Károly helyét a filozófiakatedrán. Ettől kezdve teljesen a filozófiának szenteli életét: erdélyi filozófiai iskola kialakításán fáradozik. 1921-től Szegedre távozik tanártársaival együtt, ahol a tudományegyetem új otthonra talál. Jónéhány úttörő filozófiai munkájának is köszönhetően számos rangos hazai és külföldi tudományos társaság tagja, és 1939-ben Baumgarten-díjat kap. Szegeden dékáni és rektori teendőket is ellát, ez utóbbit éppen akkor, amikor lehetőség nyílik a Kolozsvárra való visszatérésre. 1942-ben megkapja a Magyar Érdemrend középkeresztjét, 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választja. 1945 után Budapesten tölti élete hátralevő részét. 1949-ben visszavonják akadémiai rendes tagságát, a marxista magyar tudományos élet pedig több évtizedre a feledés homályába taszítja munkásságát. Ld. részletesen: Gaal György: Málnási Bartók György (1882–1970). In: Kozma Zsolt (szerk.): *i. m.* 137–179. Nagy Géza: *i. m.* 70–74.

³⁶ Bodor Antal (1875–1955) Kolozsváron született és tanulmányait is itt végezte. A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem jogi karán szerzett doktori címet, majd a bölcsészeti karon tanult, és a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknak lett ügyészhelyettese. 1905-ben megszervezi a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének megbízásából a bank vidéki kirendeltségeit. 1920-tól az Országos Faluszövetség titkára, később igazgatója. 1927-ben a budapesti Műegyetemen tesz magántanári vizsgát. 1935-től a Falukutató Intézet igazgatója. Lapalapítói és szerkesztői munkássága: 1908-ban alapította és 1914-ig szerkesztette Szegeden az *Alföldi Gazda*, 1911 és 1914 között pedig *Magyar Föld* folyóiratot; 1924 és 1927 között volt a *Falu* című lap felelős szerkesztője, és 1928-ig szerkesztette a Falu Könyvtára sorozatot. A magyar falukutatók egyik úttörője volt, és számos könyve, tanulmánya foglalkozik ezzel a témával. Ld. Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. I., 230.

ti Ravaszt, és az egyetemi orvos sürgős pihenőt javasol számára. Az otthoni légkör jót tesz neki, s tekintettel a kis távolságra, barátai gyakran meglátogatják. Ekkor ismét az *Egyetemi Lapok* kerül a középpontba, s ő továbbra is lelkesen ír a következő év nyaráig.³⁷ A harmadik egyetemi év végéig, vagyis 1901–1903 között már több mint negyven rövidebb-hosszabb írása jelenik meg. Ír vezércikket, esztétikai dolgozatot, tárcát;³⁸ foglalkoztatja az egyetemi diákélet,³⁹ költeményeket,⁴⁰ szerelmes verseket, elbeszéléseket ír,⁴¹ színházba jár, élményeit pedig megosztja olvasóival.⁴² A nemzeti ünnepre szónoklatot fogalmaz, amelyet az Egyetemi Kör ünnepi megemlékezésén olvas fel a város főterén,⁴³ hazafias alkalmakon a magyarság nagyjairól értekezik,⁴⁴ hozzászól a kalotaszegi, székelyföldi emberek életéhez,⁴⁵ és esztétikai témájú egyetemi pályamunkáit, szemináriumi

³⁷ „Én írtam vezércikket, értekezést, híreket, kroit, csevegést, verset, prózát, makámát, komolyat és humorost, csak az éretlenség volt mindenikben állandó elem. Legfőbb eszményünk Ignotus, Tóth Béla, közvetlen mintáink: Ady Endre, Bíró Lajos, lapunk *A Hétnék* ifjúsági és vidéki utánpótlása.” Ravasz László: *Emlékezéseim*, 68.

³⁸ Ravasz László: Veszelei Károly. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/23), 322.

³⁹ Ravasz László: A kuruczbandáról. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/8), 109–111; (1901/9), 125–126; (1901/10), 133–134. Uő: Az egyetemi kör félévzáró közgyűlése. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/20), 295–298. Uő: Húsvéti vakáció az egyetemen. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/23), 327–328. Uő: Magyar Keresztyén Ifjúság – új szempontból. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/25), 340. Uő: Imperialis diákpolitika. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 19–21. Uő: Latiatuc feleym... In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 27–28. Uő: A tanítóképző intézet Erzsébet-ünnepélye. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 32.

⁴⁰ Ravasz László: A pásztor látomása. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/3), 35–36.

⁴¹ Ravasz László: Gyónás. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/8), 113. Uő: Az árvácska. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/11), 165–166. Uő: Az erdő tündére. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/16), 247–249. Uő: Alszik a kedvesem. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/16), 250. Uő: Levél. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/20), 291. Uő: Az álom. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/23), 326. Uő: Poétasor. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/26), 353–354. Uő: Az én anyám. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/1), 11. Uő: Mese egy meséről. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 25–26. Uő: Kiszakított naplólevelek. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/6), 71–73. Uő: A szikomorfa. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/6), 103–104.

⁴² Ravasz László: Himfy dalai. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/14), 212. Uő: Színésznők részletekben, mint művészeti probléma. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/15), 239. Uő: Miss Duncanról és a táncról. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/26), 348–349.

⁴³ Ravasz László: Apokalypsis (Március 15). In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/19), 281–282. Uő: Március 15. (Elmondta a szerző az Egyetemi Kör főtéri ünnepén.) In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/20), 290.

⁴⁴ Ravasz László: Kossuth Lajos. (Elmondta a szerző az Egyetemi Körnek április 6-án rendezett Kossuth-gyászünnepélyen.) In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/22), 314–315.

⁴⁵ Ravasz László: Kalotaszegről és egyébéről. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/1), 8–9. Uő: Mirkó királyfi. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 24–25.

dolgozatait közli.⁴⁶ Ez utóbbiak közül a *Mefisztó és Lucifer* címűt egy másik, kéziratban maradt dolgozatával együtt Széchy Károly szemináriumára adja be, a *Vajda János festő költészete* című dolgozata pedig pályamunka, amellyel I. díjat nyer. Némely írásában nem riad vissza a diákos hévvel megfogalmazott froclizástól, és hol színes szavakkal cirádázott mondatokba, hol szellemeskedő gúnyba önti mondanivalóját. Komolyabb hangvételű dolgozatait, amelyekben esztétikai kérdésekről értekezik, utólag szigorúan kritizálta, és megállapította, hogy hiányzik belőlük a filozófiai megalapozottság. Már ekkor ráeszmél, hogy esztétikával foglalkozni alapos filozófiai stúdiumok nélkül tudományos felszínességet jelent.⁴⁷ Három kidolgozottabb esztétikai írását egy kis könyvecskében jelenteti meg 1903 tavaszán.⁴⁸

A továbbiakban a már megadott csoportosítás szerint foglalkozom részletesebben Ravasz László írásaival.

A diákélet

Első vezércikkében, amely olyan hosszúra sikerül, hogy a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* három részletben közli, az egyetemi diákságnak a modern társadalomban betöltött helyéről elmélkedik, és öntudatos önszerveződést vizionál egy Kurucdandár elnevezésű diákközösségekben.⁴⁹ Az eszményi, idealisztikus kép, amely egyes lázas diákfejekben él, s amely belengi az Egyetemi Kör klubhelyiségeit, a nemes eszközökkel nemes célokért küzdő új, magyar diákértelmiség pozitív világképének lenyomata.⁵⁰

Ravasz László programszerűen veszi számba, hogy a Kurucdandár tagjainak mi mindennel kell felvértezniük magukat. Gúnyoros hangnemben beszél azon

⁴⁶ Ravasz László: L'art pour l'art, la science pour la science. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/4), 69–71. Uő: Az érzékiség a művészetben. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 180–181. Uő: Mefisztó és Lucifer. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 182–186. Uő: Vajda János festő költészete. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 186–189.

⁴⁷ „[...] Vajda Jánosról írt dolgozatomat úgy tekintetem, mint amivel bezárul filozófiátlan esztétikai érdeklődésem korszaka”. Ravasz László: *Emlékezéseim*, 63.

⁴⁸ Ravasz László: *Aisztésis. Három széptani kérdés*. Szerző kiadása. Gámán nyomdája, Kolozsvár 1903. (A könyvecske tartalma: *Az érzékiség a művészetben; Mefisztó és Lucifer; Vajda János festő költészete*.)

⁴⁹ „A Kurucdandár nemcsak maga lesz történeti hatalom, hanem a nemzeti történelem lelkét is magában foglalván, ezáltal a múlt kincseit, nemzeti tradíciókat és aspirációkat mind a kebelében hordja és ott melengeti. Kiöli a felekezeti és nemzetiségi, sőt a faji kicsinyes velleitásokat s minden erőt, minden értéket a magyar nemzeti eszme szolgálatára hív el.” Ravasz László: *A kurucdandárról*, (1901/9), 126.

⁵⁰ „Nekünk nem új Magyarország az ideálunk, hanem a megjavult Magyarország. Nem akarjuk a XX. századot XVIII. századdá alakítani, csak azt akarjuk, hogy az »idő edénye« össze ne törjék, szét ne hulljon a múlt, el ne vesszen a jövő. Aspirációk csak tradíciókon valósulnak meg.” Uo.

diaktársairól, akiknek az egyetemi stúdiumok a valós élettől való elzárkózást, a könyvtár avított légkörében való csendes megbújást jelenti, és értelmiségi felsőbbrendűségükben mindenkit lenéznek egy kicsit.⁵¹ A másik szélsőségesség azok csoportja, akiknek az egyetemi tanulmányok semmit nem jelentenek. Számukra a diákélet a szórakozás, mulatozás jegyében telik, és hamar elpocsékolják szüleik nehezen megkeresett támogatását.⁵² Ravasz László meglátása szerint – a szélsőséges ségek helyett, és a kötelező egyetemi tanulmányokon túl – *önképzésre* van szüksége a diákságnak, amely az előírt tanterv mellett helyet és keretet biztosít arra, hogy valóban el tudjon mélyülni az ideák és eszmék, a világot mozgató és irányító nagy gondolatokban, és majd saját, önálló identitással lépjen ki az egyetem falai közül az életbe.⁵³ Szerinte az a helyes irány, ha a diák olyan gondolkodó, aki bölcsen mérlegel, mielőtt valami nagy eszme követésére adná magát; benne él a társadalom aktuális, akár pillanatnyi történéseiben, és azokat kész formálni, alakítani; lényegében szociológus, de nem teoretikus, hanem gyakorlati értelemben. Ehhez azonban nemcsak a lelkes önképzőköri munkára van szükség, hanem arra is, hogy a hallgatók részt vegyenek az egyetemi előadásokon. Egyes hallgatók számára azonban a tavasz elközeledtével az egyetemi aulák csak várótermek, ahová néha kellenetlen betéved az átutazóban lévő idegen, s tétován szertepillantva idegen arcokon pihenteti riadt tekintetét (*Húsvéti vakáció az egyetemen*).

A *Magyar keresztény ifjúság* című röpirathoz, amely az egyetemisták között terjed, az irodalmi esztéta kritikus hangvételben szól hozzá, míg a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* főszerkesztői beköszöntőjében úgy ír a diákokról, mint akik gondozásra, ápolásra való facsemetékhez hasonlíthatnak, és továbbra is az önképzés mellett tesz hitet.⁵⁴ Csipkelődő hangvételben utasítja vissza azokat a kritikákat,

⁵¹ „Olyan távol állunk az igazi diákeszménytől, mint a valóságtól a költészet. Egyik részünk összekunyorodott könyvmoly, egy tudós palánta, minden félszegségével, kizárólagosságával, különbségeivel, majmolásával, önző hiúságával, rövidlátó vakságával, nevetséges dölyfével. Siralmas species a maga egész bántó és szálnalmas mivoltával. Görbehátú, penészes arcú, félvák teremtés, akiről leette a betű az istenképűséget.” Uo. (1901/10), 133.

⁵² „A másik, az már bosszantó figura. Üres fejű, betűfélő; iskolakerülő, lump, krakéler, falurossza. Gyáva, de párbajhős; fülig adós, de tékozló, a becsületet csak a kártyaasztalnál ismeri, de nem az iskola padjain vagy a szülei házában, s mégis mindig becsületbeli kérdésekben utazik. – Ez a munkája neki, a szórakozásairól és mulatságáról nem írok most, mert esetleg női olvasóim is lehetnek.” *A keuruczandarról*, (1901/10), 133.

⁵³ „Nemzeti jellemre akarunk szert tenni. Ne fussunk mindjárt szépen csengő frázisok után. Értsük meg azokat az eszméket, jelszavakat, melyekért küzdenünk kell majd. Mi a magyar nemzet hivatása? Mi a történelem tanulsága? Mi az egyes hazafiak egyéni szerepköre, hivatása? Hogyan lehet és mikor lesz valaki igazán ember, igazi hazafi?” Uo. 133.

⁵⁴ „Az ifjúság lelke nem persely, melybe berakjuk a pénzdarabokat mindaddig, míg kikerekedik a tőke, hanem élő fa, mely rügyezik, virágozik előbb, s abból lesz a gyümölcs. S ki mondja azt, hogy a virágnak, rügynek nincs jogosultsága, hogy az nem szép, nem értékes?” Ravasz László: Beköszöntő. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/1), 1.

amelyek az Egyetemi Kör ifjúságát érik a városban egy politikai rendezvényt követő díszvacsorán. A jelenlévő diákkörösök legnagyobb meglepetésére valaki az „ifjúság nevében” kezdi el záporoztatni keresetlen szavait, amelyek szerint az egész vezetőség méltatlan, mert helytelen irányvonalat mutat az ifjúságnak. Magyarságukat firtatja, és számonkéri rajtuk, hogy miért nem politizálnak többet. Az útszéli pocskondiázásig fajuló beszédre adott válaszában Ravasz kijelenti, hogy az Egyetemi Kör vezetősége nem kíván részt venni a nyílt politizálásban, és nem avatkozik pártpolitikába, s különösen ezen inkrimináció után nem is akar semmilyen kapcsolatot ápolni ilyen emberekkel (*Latiatuc feleym...*).

Számára még távoli jövő, s talán tervbe sincs véve, hogy külföldön tanuljon, amikor levelet kap egy Berlinbe peregrináló diáktársától. A levél, amely nem maradt fenn, s így nem tudjuk, hogy kitől kaphatta, rádöbent, hogy azok a hallgatók, akik külföldi egyetemekre kerülnek ki, szinte teljesen elszakadnak a hazai élet hétköznapi valóságától. Abban az időben, amikor a hírek csak a levelezés és a sajtó útján terjednek a világban, a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* szerkesztői elhatározzák, hogy rendszeresen kiküldik a lapot minden egyetemre, ahol magyar diákok tanulnak. De ő ennél továbbmegy, mert programot állít fel a külföldön tanulók számára: meg kell ismertetni a magyar kultúrát, a magyar nemzet szellemi kincseit a külföldi egyetemek hallgatóival és oktatóival. Minden peregrinusnak küldetése kell hogy legyen elosztatni azokat a tévhiteket, s már-már babonás hiedelmeket, amelyek Nyugat-Európában keringenek a magyarsággal kapcsolatban.⁵⁵ Példának a százszokat hozza fel, akiktől szerinte van mit tanulni ebben a vonatkozásban.⁵⁶

Ahhoz azonban, hogy ez a szép diákküldetés teljesülhessen, először peregrinusokra lenne szükség. Kevés a külföldön tanulni vágyó magyar diák, s egy részüknek, akik mégis vállalkoznak erre, inkább Nyugat-Európa nagyvárosi élete jelent vonzalmat, mintsem a művelődés az universitásokon. Ehhez egye-

⁵⁵ „Csak így lehetne tervszerű, okos hadjáratot indítani a külföldiek rólunk alkotott sok sértő, balga felfogása ellen. Csak így lehetne legyőzni a jóhiszemű tévedést, a kultúrnemzetek ön-hitt, csalhatatlannak vélt, de ferde és naiv ítéletét, amellyel felettünk napirendre térnek, vagy az exotista mosolyával érdeklődnek irántunk. Így lehetne megváltoztatni azt az évszázadokon át jó százszainktól s egyéb felebarátainktól a leggonoszabb tendenciával elferdített véleményét a külföldnek, ami az »ein Barbar« és az »un asiatic« kifejezésbe van belefoglalva.” Ravasz László: *Imperiális diákpolitika*, 19–20.

⁵⁶ „Lám a százszok egészen tervszerű munkaprogrammal dolgoznak már nagyon régóta, és sirathatjuk, hogy minő eredménnyel. Minden valamire való fiú külföldre megy s ott valóságos öntudatos missziót végez. Megismeri a nagy német államot, magába szívja annak főntartó lélekét: a német nemzet erőttől duzzadó, imperiális szellemét, s beleolvad egész lelkével e fényes aspirációk részegítő világába. Folytonos összeköttetésben áll szülőföldjével, élő kapcsot képez a tengersizem és az óceán között. Megismerteti a külfölddel saját földjét, a külföld temérdek kultúrkinccseit szákszámra, telhetetlen mohósággal akarja földieinek kiosztani.” Uo. 20.

nesen nemzeti missziói tudatra van szükség, vagyis már itthon nagyon alaposan fel kell készülni, hogy kint nemes harcot tudjanak vívni, állják a kritikák sarát, és helyes érveléssel, bizonyítással tudják visszaverni azokat.⁵⁷ Az itt elméletben megfogalmazott feladatok gyakorlati megvalósítására 1905–1906-ban majd Ravasz Lászlónak is lehetősége nyílik, amikor Berlinbe megy egy évre tanulni.

A szépreményű egyetemista fiatalembereket azonban nemcsak a magasztos nagy eszmék hevitik, nemcsak a tanárok elvárásainak kívánnak megfelelni, és nemcsak a tanulmányok kínjai gyötrik, hanem a szerelemes szívdobbanások is. Minél közelebb kerül hozzájuk szerelmük alanya, annál inkább forrong és lángol a szívük, s hamar arra jutnak, hogy a legőszintébb és legtisztább érzelmeket versbe kell szedni, s adandó alkalommal valahogy el kell juttatniuk, át kell adniuk a rajongott hölgynek. Mennyivel másabb azonban, ha az illető ezt az egyetemi diáklapban olvassa, anélkül, hogy bárki más sejtene, hogy a vers neki szól. Ezt csak ő és szerzője tudja. Hogy kihez szólhattak azok a költemények, amelyeket Ravasz László ebben az időben írt, nem tudjuk meg. Olvashatjuk ezekben, hogy a kedves nevet naponta százszor el kell suttozni; akkora a szerelem, hogy ezért bármit érdemes feláldozni, még az üdvösséget is (*Gyónás*). De arról is olvashatunk, hogy amennyiben a szerelem viszonzatlan marad, az ember úgy érzi magát, mint az árvácska, amelyet a nyár elmúltával az őszi hideg fagyaszt halálra (*Az árvácska*). Ha pedig a szerelmesek boldog találkozása romantikus szendergésbe vált, akkor a nemes lelkű férfiú oltalmazón őrködik álmodó kedvese lehunyt szempillái felett (*Alszik a kedvesem*). Az érzelmek kifejezéséhez nem is kellene szavak, hiszen aki igazán szeret, az egy pillantásból is tudja a másik gondolatait (*Levél*). Néha az áhított szerelmes olyan távolinak tűnik, hogy csak álmában tud találkozni vele, de a kényszerű ébredés csalódással jár, s ezért azt kívánja, bárcsak örökre álomban maradhatna (*Az álom*). A *Poétasor* című verséből pedig azt tudhatjuk meg, hogy a csalódása csak fokozódik, mert feltűnik egy másik udvarló, aki mindent összezavar, s mire az érzelmek kitisztulhatnának a kavargó leányszívben, már csak a kikoszorózott ifjú sírját keresheti a temető-

⁵⁷ „Legelőször is minél több magyar ifjú menjen külföldre. Annyi üres stipendium [ösztöndíj] vár még betöltésre, [...] hogy majdnem azt merem állítani, hogy minden szegény, derék fiú kaphatna kisebb-nagyobb segélyt. [...] Akinek pedig módja van: ne Magnetakért, Duncanokért menjen külföldre, s ne Monaco-ba, Monte-Carlo-ba, hanem univesitasokba, bele a külföldi kultúr-élet kellős közepébe. Ne művésznőkért rajongjunk, hanem művészetért, s a tudományból a tudományt szeressük, ne a kék harisnyát! Mikor aztán megindulna ez a lelkes kirajzás, egy új hadsereg, mely idegen népek kultúrkincseit és becsülését akarja elhódítani – akkor ezek az emberek ne szájtátni menjenek külföldre, hanem a misszionárius céltudatával és elhatározásával. Tanulni sokat, minél többet, s tanítani is. Fölvilágosítani a jóhiszemű tévedőket, a rosszakarókkal megbírkózni, letörni, meggyőzni őket. Útját vágni a százados rágalmaknak, a denúnciálásnak egyszer s mindenkorra kitekerni a nyakát. [...] Mint egyenrangú fél lépni fel a külfölddel szemben.” Ravasz László: *Imperiális diákpolitika*, 20.

ben (*Poétasor*). Az érzelmekkel való könnyelmű játszadozást, a szerelmes ifjú életének romba döntését az édesanya haragja kíséri, de fia a súlyos csalódás ellenére sem tud még mást tenni, csak szeretni (*Az én anyám*).

A szerelmes költemények talán legsikerültebb darabja egy keleti mese feldolgozása, amelyben a szultán leánya apjának panaszolja el szerelmi bánatát, az apa pedig azt javasolja neki, hogy a palota kertjében álló fügefához forduljon, mert szíve ott megnyugvást fog találni. A leány enged az atyai tanácsnak, azonban a tragédia – mint egy görög drámában – elkerülhetetlen: a leány a gyógyító fa lombjai alatt szerelmét rajtakapja valaki mással, s a bánat azon nyomban végez vele. A fügefát kivágják, hogy koporsót készítsenek belőle (*A szikomorfa*).

A lírai próbálkozások mellett Ravasz László néhány elbeszélést is közöl, hasonló témakörben. A *Mese egy meséről* címűben egy talpig lovagias fiatalember szórakoztatja szíve választottját, aki naív lelkesedéssel hallgatja, és teljesen beleéli magát az elhangzó történetbe. Egy másikban leányok naplójába olvas bele egy parányi angyal segítségével, és hoz nyilvánosságra néhány bejegyzést a féltve őrzött gondolatokból (*Kiszakított naplólevelek*). Az érettebb irodalmi színvonal határait leginkább megközelítő, kidolgozottabb elbeszélésében egy papnövendék az édesanyjától levélben kapott hír miatt tér vissza szülőfalujába, ahol szerelmét szülői kényszerrel készülnek feleségül adni máshoz. Miközben a falu melletti erdőben kóborol bánatosan, eszébe jut, hogy amikor még gyermekek voltak, miként bújósckáztak ott, és riadtak meg a legkisebb neszre, mert az erdő tündérét vélték hallani, amint közeledik feléjük. Márpedig azt mindenki tudta, hogy az erdő tündére gonosz szándékkal jár-kezel, hogy boldog párok kapcsolatát tegye tönkre, mivel ő maga örök boldogtalanságban él magányosan. Míg a fiú barangol, az erdő szélén egy sziklás helyhez érkezik, ahol rég látott szerelmére talál, és boldogan omlanak egymás karjaiba, hogy reményt öntsenek egymás szívébe. Olyan mélyen megrendülnek a viszontlátás örömétől, hogy a bokrok közül érkező neszek hallatára teljes rémület fogja el őket, és ez a riadalom okozza vesztüket: a sziklaszírtől, ahol újra összetalálkoztak, mindketten a mélybe zuhannak. A szerelmesek halálsikolyára csupán egy ártatlan őzike néz ki egy bokorból (*Az erdő tündére*).

Hazaszeretet

Március 15-e kapcsán 1902-ben két írása is megjelenik. Az egyikben Ezékiel könyvének 37-ik részéből kiindulva elmélkedik a nemzet sorsa felett. Ahogyan a prófétai látomásban megelevenednek a holt csontok, úgy van szüksége a magyar nemzetnek a Szentlélek általi megelevenedésre – vélekedik Ravasz László az *Apokalypsis* című írásában. A város főterén az egyetemi hallgatóság előtt elmondott ünnepi beszédében március 15. szellemiségét, mint a mindenkori ifjúságra nézve érvényes kötelező élet- és munkaprogramot mutatja fel (*Március 15.*). Az Egyetemi Kör alig egy hónappal később Kossuth Lajosra emlékezik,

ahol ismét ő a felkért szónok. A teljes elfogultság hangján, csupa szuperlatívusban beszél róla, mint aki „a magyarság representative manje, a par excellence magyar,” aki „nemcsak a magyar történelemben korszakalkotó, hanem a magyar lélekben is,” kinek „alakja áttöri a héroszok kereteit s közeledik a valáslalapítók felé”.⁵⁸

A Ravasz-kutatás szempontjából ismeretes, hogy a szűkebb hazájának tekintett Kalotaszegről és szülővárosáról, Bánffyhunadról többször is megemlékezik írásaiban, s miután 1921-ben Budapestre költözött, gyakran foglalkozik az Erdélyt érintő kérdésekkel, vagy pedig jelentet meg kötetet Erdélyben. Az viszont kevésbé ismert, hogy már diákkorában, míg lelkesen írt az általa is szerkesztett egyetemi lapban, kedves hangon értekezik e vidékről s az ott élő emberekről. Feltétlenül ajánlja diáktársainak, hogy vegyék a fáradságot, és látogassanak el Bánffyhunadra, szervezzenek ők is tanulmányi kirándulást, olvadjanak bele egy kicsit a kalotaszegi élet színes forgatagába, az ott élő emberek hétköznapjaiba.⁵⁹ Egy kisebb cikkben Székelyhon is szóba kerül, ahol a székelyudvarhelyi kollégium falai között több évet töltött gyermekként. Komoly hangon beszél arról, hogy változásoknak kellene eljönniük a székely nép életében, amelyeknek élet-helyzetük javulását kellene eredményezniük, s e változásokat nem bízhatják másokra, külső emberekre, mert azok sokszor csak a szavak szintjén akarnak tenni valamit, de a konkrét cselekvés valahogy mindig elmarad (*Mirkó királyfi*).

Esztétikai kalandozások

Ravasz László esztétikával foglalkozó írásai elsősorban az irodalomban való elmélyültségéről tesznek bizonyosságot, de foglalkoztatja az esztétika más oldala is. Berczik Árpád⁶⁰ *Himfy dalai* című darabjának színpadra állítása kapcsán az

⁵⁸ Ravasz László: *Kossuth Lajos*, 314.

⁵⁹ „Idegen tengerbe beszorult kis magyar sziget ez. Annyi minden szép maradt ott fenn, egy gazdag lelkű, erős képzelmű néptöredék, melynek szívében csodálatos épségben maradtak fenn a kultúrrétegek, úgy, hogy aki oda be tud nézni, nyitott könyvből olvashatja az ősmagyar népvilág életét, költészetét, szellemi világát. Páratlan varrottas művészetéből egy kis fantáziával meg lehet alkotni a magyar festői stílus alapvonalait, sőt még a nép jellemét is. E stílusnak, mely még az építészeti ornamentikában is érvényesül, az alapja a szív, variációinak törvénye pedig az ölelkező hullámvonalak. Minden egyes kis ciráda egy beszédes, pajkos amorette, ki szüntelenül csókról, szerelemről fecseg. Lakásuk berendezésének (szinte azt írtam, filozófiájának) két fő-tengelye van: a nagy cserepes kemence, s a mennyezetes ágy, a boldog családi tűzhely két fő szimbóluma. Bezzeg nem a láda a fő, mint a gazdag alföldi bankároknál, s nem is asztal, mint a nagyétű rácoznál. [...] Mesebeli tündérsziget ez! Maga a föld a legnagyobb poéta. Soha szebb költeményeket, mint az ő szép vidéke.” Ravasz László: *Kalotaszegről és egyébről*, 9.

⁶⁰ Berczik Árpád (1842–1919) Temesváron született. Jogi tanulmányai elvégzése után 1864-től a helytartótanácsi, 1867-től a miniszterelnökségi sajtóosztály tisztviselője, 1872–1904 között pedig vezetője. 1870–1872 között a *Pesti Naplónak* ír. 1873-tól a Kisfaludy Társaság, 1879-től a Petőfi Társaság tagja. 1887-től miniszteri tanácsos. 1888-tól a Magyar Tudományos Akadémia

újságírók színikritikai hangvételében értekeznek arról, hogy az előadásnak melyek a szép, és melyek az igénytelen részei. A Kisfaludy Sándor és Szegedi Róza szerelmének történetét feldolgozó vígjátékot 1898-ban mutatták be Budapesten, egy évvel később Debrecenben, és hamar elérkezett Kolozsvárra is. Mivel a darabról még debreceni premierje idején Ady Endre is írt egy kritikát,⁶¹ és ennek hangvétele, értékelése némely pontokon feltűnő hasonlóságot mutat Ravasz László 1902-es írásával, a már korábban említett „Ady-bűvölet” jegyében fogant gondolatokkal találjuk szembe magunkat. Ennek ellenére – Adyval ellentétben – arra a következtetésre jut, hogy a darab nívóját nem annak szerzőjén kell számonkérnünk, hanem azokon az előadókon, akik meglátása szerint nem jól játszásk szerepüket. Míg Ady a darab szerzőjét marasztalja el a tőle ismert stílusban, addig Ravasz az előadókat okolja amiatt, hogy a darab igazi értékei nem jutnak el a színpadtól a nézőtérig.⁶²

Rövid tárcáinak egyikében a főváros egyik színházi újságjában meglátott újíto szándékú, kacér törekvésen élcelődik (*Színésznők részletekben, mint művészeti probléma*), egy másikban pedig a kevésbé ismert Veszeli Károly⁶³ költőről emlékezik meg (*Veszeli Károly*). Hozzászól ahhoz a kérdéshez is, hogy a zene mellett lehet-e a táncot önálló művészeti ágának tekinteni (*Miss Duncanról és a táncról*). Angela Isadora Duncan, a kor egyik hírhedt táncművészenek⁶⁴ előadásai kapcsán a magyar

levelező, 1907-től rendes, majd 1916-tól tiszteletbeli tagja. Több mint ötven színdarab szerzője, s ezekből majdnem mindet színre vitték még életében. Ezek főleg vígjátékok és népszínművek, amelyek mára már elavultak sematikus felépítésük, visszatérő fordulataik és egyéb ismétlődő motívumaik miatt, de saját korukban derűs életszemléletük ragadta meg és mulattatta a közönséget. Legismertebb darabja a *Himfy dalai* (1898). Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. I., 185–186.

⁶¹ Ady Endre: Himfy dalai. (Vígjáték három felvonásban, egy előjattal. Írta: Berczik Árpád. A debreceni színház premierje 1899. január 20-án.) In: *Debreceni Főiskolai Lapok*, XLI. /6 (1899. január 25). Ld. még 56. Himfy dalai. In: *Ady Endre összes prózai műve*. I. kötet. Szerk. Földesi Gyula, Koczás Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest 1955, 84–85.

⁶² Ravasz László: *Himfy dalai*, 212.

⁶³ Veszeli Károly (1867–1902) Veszprémben született, gyermekkorától kezdve súlyos tüdőbetegségben szenvedett, amelyet édesapjától örökölt. Családjával 1889-től Dombóváron élt, és Nagykonján gazdálkodott. Költeményei finom lírikusságról vallanak, amelyben a gyötrődő, vívódó lélek belső küzdelmeinek ad hangot. A súlyos betegség, amely végigkíséri életét, annyira elkeseríti, hogy harmincöt éves korában önkézzel vet véget életének. Életében két verseskötete lát napvilágot (*Hervadás regéi*, 1894; *Fel a szívekkel*, 1897), egy pedig halála után (*Melódiák*, 1903). Ld. Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*, II., 993.

⁶⁴ Angela Isadora Duncan (1877/1878–1927) San Franciscóban született, majd édesanyjával, aki zongoratanár volt, Kaliforniába költözött. Kicsi korától kezdve a tánc volt az élete. Karrierje érdekében elhagyva Amerikát 1898-ban Londonba teszi át székhelyét, majd 1904-ben Németországban próbál szerencsét. Berlinben tánciskolát alapít, ahol a táncmozdulatok mellett a tánc filozófiáját is oktatja növendékeinek. Táncművészetében a görög táncművelés mellett a néptánc, társasági tánc, természeti népek táncjai és a modern atlétikai, gimnasztikai mozdulatok sa-

kritikusok egy része arra az álláspontra helyezkedik, hogy a tánc önálló művészeti ág, és példaként Miss Duncant hozzák fel. Ravasz László úgy véli, hogy tánc csak akkor lehet, ha van zene, s ha az hiányzik, akkor inkább hasonlítanak a mozdulatok a cirkuszban látott pantomimesek szórakoztató műsorához.⁶⁵ E negatív vélemény kialakításában valószínűleg miss Duncan hírneve vetül döntőbb súllyal a latba, mintsem a témában való jártassága.

Egy hosszabb lélegzetű írásában a tudományról és a művészetről elmélkedik, s ennek apropóját abban adja meg, hogy a kor egyik költőnője, Erdős Renée⁶⁶ új verseskötettel jelentkezett. De mielőtt rátérnénk erre, vizsgáljuk meg, mit gondol Ravasz a tudomány és a művészet öncélúságáról.⁶⁷ Úgy véli, mindkettő ön-

játos ötvözete bontakozik ki. Táncművészete folyamatos értetlenségbe ütközik, és úgy érzi, a legműveltebb körök sem értik meg. Európai tartózkodása idején több festőművésznek, fotográfusnak áll modellt, és lett a műzsája. 1914-ben visszatér Amerikába, ahol újabb tánciskolát alapít, de egy évvel később ismét visszatér Európába, de sehol sem tud megállapodni. Végül az évtized végén Moszkvába költözik orosz barátai meghívására, ahol újra iskolaalapításra adja a fejét. Férjhez megy egy fiatal orosz költőhöz, de házasságuk hamar felbomlik, majd nem sokkal ez után férje öngyilkos lesz. Élete utolsó éveiben egyre nagyobb adósságot halmoz fel, úrrá lesz rajta az alkoholizmus, korábbi szabados élete megrongálja egészségét. Életét Nizzában veszti el egy tragikus autóbaleset következtében. A nyakában lévő hosszú sál a nyitott tetejű autómobil kerékküllői közé csavarodik. Ld. Isidora Duncan. In: *Wikipedia. The Free Encyclopaedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Isidora_Duncan (2020. júl. 11.).

⁶⁵ „A tánc tehát nem művészet, mert nem terjeszt elő öntudatosan indokolt értékes tartalmat; mint ügyesség, más művészeti ágat, a zenét ábrázolja, kíséri és egészíti ki. A tánc a zene akciója.” Ravasz László: *Miss Duncanról és a táncról*, 349.

⁶⁶ Erdős Renée (1879–1956) a felvidéki Érsekélen született, Győrben és Budapesten tanult, ahol először a színészet iránt érdeklődött, majd inkább az irodalom felé fordult. Eötvös Károly pártfogolja, aki Renée első verseskötetét saját költségén jelenteti meg. Írásainak hangvétele merőben eltér a szerelmi líra addig megszokott tartózkodó hangnemétől, a szende női lélek finom vágyai helyett a szerelem heves érzelmeinek erotikus lírikusa. Emiatt sok kritika éri, műveit mégis sokan olvassák, korabeli népszerűségét sok példányban elkelt regényei, novellás- és verseskötetei igazolják. Nemcsak írásai, hanem magánélete is csupa szenvedély. Bródy Sándorral ápolt intim viszonya fájdalmas szakítással végződik 1904-ben, s ez végül 1906-ban Olaszországba sodorja. 1907-ben megismerkedik a Firenzébe tanulmányútra érkező Fülep Lajos művészettörténésszel, akivel 1913-ban még Olaszországban összeházasodnak. 1914-től Magyarországon élnek, két gyermekük születik, majd 1918-ban elválnak útjaik. 1925-ben újra Olaszországban él, és férjhez megy Löffler Artúr gyógyszerészhez. 1927-ben Németországban súlyos műtétet hajtanak végre leányán, s még ebben az évben visszatérnek Budapestre. A II. világháború előtt egyre nehezebben élnek, a háború alatt elveszítik otthonukat, végül 1945-ben elválnak. A sok viszontagságot az tetézi, hogy egyik leánya 1950-ben önkézevel vet véget életének. Utolsó éveiben is folyamatosan alkot, magánéleti traumáit, személyes fájdalmait életrajzi regényeiben bontja ki. Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. I., 438–439.

⁶⁷ „A filozófia önmagáért, magáért a gondolkodásért való. Nem talányokat akar megoldani, nem egységes világnézetet adni, mert arra ugyan nem képes. Ideig-óráig ad egy rendszert, de az sohasem befejezett, és sohasem marad csálhatatlan. A következő percben már egy »de hátha még-

magában és önmagáért létezik. Ez nem azt jelenti, hogy mindkettőnek ne lenne gyakorlati haszna az emberek mindennapi életében, ez azonban nem cél, hanem következmény, szükségszerű velejárója mind a tudomány, mind a művészet művelésének. Amikor a tudós tudományt művel, nem ismeretet ad át, hanem objektíven, a racionális becsületesség mezsgyéjén haladva kíváncsian kutat az élet nagy igazságai után.⁶⁸ Amikor pedig a művész alkot, nem az alkotás során használt műfogásokat kívánja megismertetni a műkedvelőkkel, hanem ihletettségében az élet általa meglátott szépségét kívánja kifejezésre juttatni; s miközben ezt teszi, nem kell kérdeznie: vajon igaz-e az, amit alkottam? Mert ezt a tudomány végzi a maga területén. De még arra sem kell választ keresnie, hogy jó dolog-e az, amit alkotott, mert ez az erkölcs tárgykörébe tartozik.

Az irodalomban jelentkező naturalista irány mint kortárs irodalmi kifejezési forma Ravasz László véleménye szerint nem arra hivatott, hogy az igazságot hirdesse, még ha művelői ezt is feltételezik magukról. Azonban mint a századvég irodalmát friss levegővel feltöltő művészi kifejezési forma hasznosnak bizonyul, s éppen ezért nevezhető jónak, végső soron szépnek. Valami, ami önmagában szép, lehet erkölcsös vagy erkölcstelen. Ez a művészet terén teljesen a szubjektív ízlésen múlik, és ez nem von le semmit a szépség objektivitásából. Az pedig, hogy a műalkotás szép, az alkotó szuverén művészi szabadságához tartozó tényező, vagyis amit a művész megoszt értő és őt követő közönségével, azt szépnek találja. Ha a közönség véleménye mégis más volna erről, ez a művészt nem a közízlés kiszolgálására kell sarkallnia, hanem szabad művészi meggyőződése szerint ragaszkodhat továbbra is álláspontjához.

Ahogy a tudomány, úgy a művészet is egyetemes. Mindkettő művelése azokra tartozik, akik erre hajlamot kaptak, s akiknek alkotásait az idő fogja az emberiség egyetemes értékei közé sorolni, vagy pedig kirostálni onnan, és feledésbe meríteni. Az adott korban azonban mind a tudós, mind a művésznek kijár az önkifejezéshez, a kutatáshoz vagy az alkotáshoz való szabadság. A ze-

is«, s a tüneményes rendszer romba hever. Olyan teóriát még senki se állított fel, melyet meg nem döntöttek volna. A filozófiatörténetet éppúgy lehet az emberi tévedések felsorolásának nevezni, mint az emberi gondolkodás történetének. S ez jól van így. De azért a filozofálás nem meddő. Hatalmas hullámmérete drágaköveket dob ki a partra: örök igazságokat fedez fel és raktároz az emberiség számára.” Ravasz László: *L'art pour l'art, la science pour la science*, 69.

⁶⁸ „Másképp áll a dolog az oktatásnál. Itt nemcsak szükséges, de etikai követelmény, hogy szempontok szerint járjunk el. Nemzeti, hazafias szempont alá kell foglalni mindent, hogy ez uraljon minden ágazatot a matematikától kezdve a történeten át a logikáig. Nemzeti legendáinkat bele kell vétni a lelkekbe. Ezt maga a dialektika követeli. Itt nem tudományról, hanem ismeretekről van szó. Az ismeretek pedig nem öncél, hanem kiegészítő részei a főcél, az általános műveltségnek. Mindaddig, míg ismeretek közléséről van csupán szó, kár előhozakodni az öncéllal. Az öncél ott kezdődik, ahol a tudomány önálló művelése, előbbre vitele. S itt a tudomány már önmagáért való, azaz: az igazságért való.” Uo. 70.

ne, a festészet, a szobrászat, az irodalom egyetemes emberi értékeket hordoz, amelyeknek befogadásához, átvételéhez csak az utóbbi esetében beszélhetünk akadályról, nyelvi előfeltételről, a többi esetében még ez sem szükséges, és éppen ettől egyetemes. Így a tudomány és a művészet akár kozmopolitának is nevezhető, hiszen a világon bárhol otthon kell lennie, ahol emberek élnek, és mindenhol érteni és művelni kell őket.⁶⁹ Ez spontán módon meg is történt, és történik az emberiség életében, de jól érzékelhető az is, hogy az egyes emberi kultúrák értékei egyetemes jegyeket hordoznak magukon, mint ahogyan a művészetük is. Ravasz László számára az egyetemes egyenlő a kozmopolitával. Véleménye szerint minél egyetemesebb, kozmopolitább a tudomány és a művészet, annál könnyebben hozzáférhető minden ember számára. Ez mind a tudomány, mind a művészet önmagából spontán származó tulajdonsága, és nem szükséges mesterségesen közbeavatkozni, hogy partikulárisra legyen, mert ezt is ugyanúgy önmagában hordozza konkrét művelői által, akik egy bizonyos ország lakosai vagy egy konkrét náció tagjai.⁷⁰

Ravasz László gondolatsora a tudományról és a művészetéről mint kis egyetemi dolgozat önmagában megállná a helyét, azonban az írás végén kiderül, hogy tulajdonképpen Erdős Renée legújabb verseskötete váltja ki belőle az eszme-futtatást. Bár a szándék iránya jó, mégsem tud fajsúlyossá válni, mert e zárósortok által a teljes írás egészen más értelmet nyer. Vagyis ez a cikke is újra megerősíti, hogy egyetemista diákként a zszurnaliszta szerepébe éli bele magát, de a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* kis, provinciális lap, s így gondolatai nem jutnak el széles olvasói rétegekhez; s noha igyekszik napirenden lenni a fővárosi irodalmi folyóiratok és napilapok buzgó tanulmányozásával, tájékozottsága felszínes és részleges az irodalom vagy közélet főszodrában történő eseményekről. Ez a lap azonban éppen elegendő ahhoz, hogy benne ne Ravasz László szólaljon meg, hanem az a képzeletbeli újságíró, aki néhány nagynevű kortárs – elsősorban Ady – személyéből gyúródik össze, s akinek „szerepét” felölteni egy ideig tetszetős dolog egy identitásában még nem teljesen kiforrott, útját kereső, tehetséges fiatalnak.⁷¹

⁶⁹ „Kozmopolitásodunk! Ne tessék attól félni. Az idő inkább a világpolgárt domborítja ki bennünk, de vajha ez a szó: magyar vagyok, kozmopolitát jelentene. *Civis Romanum sum*, mondta a római, s ez volt az igazi világpolgárság. Ez az én eszményem is.” Ravasz László: *L'art pour l'art, la science pour la science*, 71.

⁷⁰ „Azt akarom mondani, hogy a művészetbe nem szabad beleerőszakolni idegen elemeket. A művészi kifejezés, a szép az egyetlen cél. Etikái, epikus, agitatorikus elemmel tölteni meg a művet, s a szépet csak előterjesztési móddá aljasítani: legalábbis kannibálság.” Uo. 71.

⁷¹ „A harmadik év első felét egészen az *Egyetemi Lapok*nak szenteltem mint felelős szerkesztő. Több mint negyven év múlva szomorkás hangulattal nézegetem ezeket az újságokat. Szerkeszti és jórészt írja egy fiatalember, aki úgy érzi, mindent meg tudna tanulni, és mindent el tudna érni, amire eddig magyar újságíró vitte, de egyetlen cikkén, során nem látszik meg, hogy

Az irodalmi esztétika tárgykörébe tartozó tudományos hangvételő dolgozatai, egyetemi pályamunkái jelentik ennek a zsenge írói korszaknak a csúcseit. Pályamunkáival nemcsak I. díjat nyer, hanem dicsérő és biztató szavakat is kap Széchy Károly tanár úrtól – ezzel a feltétellel:

„[...] ha egy kicsit megsimítja, s »az idegen szavak hánytorgatásában való maga tetszélgesévek« felhagy, igen jó szigorlati dolgozat lesz belőle.»⁷²

Mivel ezekkel az írásaival részletesen foglalkoztam egy korábbi tanulmányomban,⁷³ itt nem bocsátkozom további elemzésekbe.

Vallásos gondolatok

Teológiai tartalmú írása – tanulmány, prédikáció vagy elmélkedés – nem jelenik meg ebben az 1901-től 1903-ig terjedő időben. *A pásztor látomása* című versében karácsony örökszép témáját bontja ki: a betlehemi éjszaka sötéttségét saját korához hasonlítja, és a költemény végén annak a reménységnek ad hangot, hogy az egykor hatalmas világosságot hozó csillag ismét fel fog ragyogni, a kívánt világosságot maga a Messiás hozza el az egész világ számára, és nem fog csalódnai az, aki ebben a reménységben éli meg karácsony ünnepét. A költeményben a világosságot hozó Messiás elsősorban az értelmi sötétségbe érkezik meg, ahol a megfáradt vallásos gondolatok helyébe újakat hoz. Eljövetele tehát szellemi változásokat kell eredményezzen, lelki folyamatokról, megtérésről, újjászületésről vagy mélyebb teológiai üzenetről nem beszélnek a strófák.

Egy hosszabb cikkben, amely szintén a karácsony apropóján születik, arról szeretné meggyőzni hallgatótársait, hogy a vallás szép, emberépítő gondolatait elfogadni és elismerni nem méltatlan dolog egy művelt diákfőhöz. Ettől az írásától kezdve beszélhetünk arról, hogy a vallás tárgykörébe tartozó gondolatokkal is kezd foglalkozni, amelyek a következő években (1903–1907) bontakoznak ki. Érdeklődési körébe kerül a vallás és tudomány, a vallás és művészet (kultúra) kapcsolata, valamint a vallásos nevelés. Összehasonlítja a keresztyén vallást a világvallásokkal, filozófiai témájú értekezéseket közöl. Egyre elmélyültebben tárgyalja témáit.

theologus. Nem képvisel egy világnézetet, egy új meggyőződést, nincs más mértékegysége, mint Tóth Bélának, Kóbor Tamásnak, Ignotusnak; sőt észre lehet rajta venni, hogy eszményképeit *A Hét* írói gárdájából választja, s néhol Heltai-, néhol Tóth Béla-, néhol Ignotus-utánzatokra ismerünk cikkeiben.” Ravasz László: *Magamról. Theologia önéletrajzokban*, 17–18.

⁷² Uo. 18.

⁷³ Kulcsár Árpád: „A magától értetődő dolgok elmélete...” Filozófiai és esztétikai vonások Ravasz László gyakorlati teológiai gondolkodásában. In: *Református Szemle*, 108. (2015/6), (603–687), 660–670.

A *Karácsonyi ének* című írásában úgy vélekedik, hogy a vallásosság épphogy nem ellenkezik az emberi természettel, hanem része annak:

„A vallás az egészséges emberi lélek egyik tevékenysége, melynek éppen a hiánya betegség vagy abnormitás. No mármost szétnézve a világon azt látjuk, hogy az emberek egy része ateista, más része csak félig vallásos, olyan babonaformában leledző, s csak igen kevés részébe él az igazi vallásosság. Megszédül az ember e sötét látványon. A gazdasági nyomor derűs kép ehhez a lelki szegénységhez képest.”⁷⁴

Általánosságában véve elmondhatjuk, hogy Ravasz László írásának keletkezése idején a korszellem azt hangoztatja, hogy a vallás nem képes áthatni az ember egész szellemi életét, ezért egyre többen vannak azok – különösen a társadalom művelt rétegeiben –, akik szellemi szükségleteik kielégítését inkább találják meg egyoldalúan a tudományban vagy a művészetben. Egyre fontosabb lesz a tények és az emberi értelemmel érzékelhető világban végbemenő folyamatok vizsgálata, a tudományos bűvárokodás, s eközben a vallást egyre inkább az illúziók világába helyezik. A tudomány a 19. század végére olyan lendületet kap, a technikai vívmányok oly mértékben lenyűgözik az embereket, hogy sokan megfedkedeznek arról, hogy az érzéki világon kívül létezhet még más is. Míg korábban a hit türelmetlenségét lehetett tapasztalni a tudománnyal szemben, ez most a visszájára fordult, a tudomány egyre türelmetlenebb a vallással szemben. A tudomány eszközi mivoltából célá változott. A társadalomban él egy előzetes feltevés Jézus Krisztusról és a keresztyén egyházzal is, azonban míg az emberi gondolkodásban nem következik be fordulat, addig nehezen vagy szinte lehetetlen az isteni logikát lekövetni.

Ravasz László lehetőséget vél felfedezni a körülményekben: meg kell szólítani a kételkedőket, és meggyőző módon kell kifejteni előttük, hogy a vallásosság nem zárja ki a tudomány iránti érdeklődést vagy a művészetek ápolását. A vallás nem ellensége sem egyiknek, se másiknak, mert az igazi vallásosság nem képez akadályt, hanem inkább felébreszti a szellemi érdeklődést. Nem az a célja, hogy elzárja az emberi látást a kor szellemi élete elől. Sem a tudomány, sem a művészetek iránt érdeklődő, rajongó és azokat művelő, kiváló szellemiségeknek nem kell attól tartaniuk, hogy közben vallásosak is, mert a vallás erkölcs, amelyre mind a tudósnak, mind a művésznek, mind a munkáik iránt élénk érdeklődést mutató személyeknek szükségük van.

Ravasz László arra a vallástudományi tételre igyekszik rámutatni a liberális teológia antropocentrikus álláspontjából kiinduló gondolataival, hogy a vallásosság és a műveltség, vagyis a vallás és a tudomány nem ellentétei vagy ellenfelei, neta-

⁷⁴ Ravasz László: *Karácsonyi ének*. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/3), 41–42.

lán ellenségei egymásnak, hanem kiegészítői a teljes emberi létnek. Itt az eszményi valláserkölcsei nézet szólal meg, amelyet későbbi írásaiban is viszontlátunk némileg árnyaltabb formában. Itt még kevésbe expliciten fogalmaz, és érződik, hogy ezen nézet mögül is hiányzik a mélyebb tudományos megalapozottság. Figyelmeztetni kívánja olvasóit, hogy az ifjúság gondtalan évei hamar elsuhanak, s a felnőttkor rohanó világában még kevésbé jut idő a vallásosság kiérlelésére. Az öregkorban viszont valami sürgető kapkodás jelentkezik, amikor az ember szinte azonnal szeretné pótolni a vallásosság terén elkövetett mulasztásait. A sietség, amely a sok évtized alatt megspórolt „munkát” igyekszik önmaga irányába törleszteni, felszínességhez vezet.⁷⁵ Észrevétele azonban nem túl meggyőző, hiszen olyasmiről beszél, amelyet ő maga még nem tapasztalt meg, s kérdés, hogy ez az érvelés milyen súllyal eshetett a latba egy energikus, fiatal, de korából fakadóan kissé felelőtlen generáció számára.

A lélektani megközelítés után a kérdést egyház-, és kultúrtörténeti szempontból tárgyalja, és kijelenti, hogy a középkori egyház krízisét a dogmafejlődés megrekedése okozta, s emiatt az emberiség úgy lépett az újkorba, hogy valójában nem kapott választ vallásos kérdéseire:

„A középkorban éppen e fogalmakat, képzeteket: a dogmákat tekintették az örök isteni igazságnak, pedig azok az igazságnak kifejezési módjai. Más intelligenciájú kor másként fejezi ki az igazságot. Az emberiség fejlődött, de dogmái nem fejlődtek. S egyszer csak kinőtt belőle. Mesének tartotta a dogmákat – s ennek a tekintélyével megdőlt a vallás is.”⁷⁶

Ravasz László úgy véli, ezt a helyzetet azóta sem lehetett egészében megváltoztatni, s ennek az egyik oka, a vallási megújulás helyett a felekezetieskedésnek minősített fejlemény jelentkezett. De nézete szerint van megoldás a vallás igazi lényegének felismerése által, s ezt a „megszentelődött élet” fogalmával fejezi ki, mert

„[...] a vallás nem fogalom, dogma, történeti tény, hanem a benső, megszentelődött élet.”⁷⁷

⁷⁵ „Csakhogy ezt a benső, természetes folyamatot siettetni kezdi az öreg ember. Hamar tisztában akar lenni az üdvösségével. Nem várja be a vallás valódi lényegének kialakulását: az Istennel való benső egyesülés szabad tevékenységét és békéjét, hanem ideges kapkodással külsőhöz ragaszkodik, ceremóniák után kapkod, kétségbeesett templomgyakorló, alamizsnálkodó, erős felekezeti keretben. Íme ez a vallásnak átlagos jelentkezése. Ez nem a vallás, ez az elferdült vallás, mely elkísér a bölcsőtől a sírig, de sohasem ad igazi szent bizonyosságot.” Ravasz László: *Karácsonyi ének*, 41.

⁷⁶ Uo. 42.

⁷⁷ Ravasz László: *Karácsonyi ének*, 42.

Ez lényegében megegyezik tanárának, Schneller Istvánnak álláspontjával, aki így határozza meg a vallást:

„A vallás az emberi szellemben, mint egységesben lefolyó viszonyulás az ember és Isten között, melynek célja az ember létének, üdvének biztosítása és ezzel Isten országának eljövetele.”⁷⁸

Ezzel Schneller István azt a gondolatot kívánja cáfolni, amely a vallást egyoldalúan az emberi szellem tevékenységeinek szférájába próbálja helyezni, és azt vagy értelmi, vagy érzelmi, vagy pedig akarati megnyilvánulásnak tekinti. Felfogása pontosabb magyarázatot ad arra, hogy Ravasz László miért tart távolságot a tisztán racionális megközelítéstől, és miért fogalmaz úgy, hogy „a vallás nem fogalom, dogma, történeti tény”. A vallást az emberi értelem szférájába helyezni annyit jelent, hogy az ismeret szemszögéből közelítünk hozzá. Ez jellemezte a skolasztikát, az ortodoxiát és a racionalizmust. Ez egyfelől azt eredményezte, hogy a vallásos gondolkodást az egyház határozta meg dogmaival, másfelől az ész teljesen függetleníteni akarta magát a dogmáktól. Ez a felfogás azt a csapdát rejti magában, hogy a vallásosságot kizárólag az intelligencia, az ismeretek minősége vagy mennyisége határozná meg.

Ravasz László úgy véli, a világ megismerésére, felderítésére irányuló vágy, illetve a spiritualitás iránti igény és hajlam ugyanannak az embernek alaptulajdonsága. Ha ezeket kijátszuk egymás ellen, vagy pedig konfliktusba hozzuk egymással, akkor az élet egyetemes harmóniáját bontjuk meg. Ebből jut el arra a következtetésre, hogy a vallás és a tudomány között nincs ellentét, hanem egyenlő joggal bírnak az emberi élet terén. Nincs sem alá, se fölérendeltségi viszony egyik vagy a másik kárára vagy javára, de ezzel nem egyenlőséjelet tesz a kettő közé, hanem egymás mellé helyezi őket:

„A tudomány és vallás szent harmóniába hajlik össze. Egyenlő jogú lelki képesség és tevékenység mind a kettő. Isten teremtett minket megismerő lényekké, Isten teremtett vallásos lényekké. A tudomány igazságai nem mondanak ellent a vallásos igazságoknak. Az örök igazságok között örök béke van.”⁷⁹

Ez ismét csak megegyezik Schneller István felfogásával, aki így vélekedik:

„A tapasztalat azt mutatja, hogy az ismeretek fokozása, az értelmi tényezők egyoldalú érvényesülése nem fokozza a vallásosságot.”⁸⁰

Ravasz azzal tekinti befejezettnek a kérdést, hogy rá kell venni ifjú kortársait arra: már ifjúkorukban fedezzék fel maguknak a vallás igazi értelmét és értékeit.

⁷⁸ Schneller István: A vallásról. I. In: *Protestáns Szemle*. XIX. (1907/7), (419–427) 420.

⁷⁹ Ravasz László: *Karácsonyi ének*, 42.

⁸⁰ Schneller István: *A vallásról*. I., 421.

Írásában – látens módon – missziót végez, és ezt a szándékot nem téveszti össze a keresztyén kultúra propagálásával. Kísérletet tesz a vallás igazságainak feltárására, azonban ezt annak az árán teszi, hogy ezt az igazságot megpróbálja hozzászélezíteni a modern gondolkodás feltevéseihez.

Schneller István dolgozatában találunk még egy-két fontos tételt, amelyeket azért érdemes figyelembe venni, mert ezek segítséget nyújtanak Ravasz László korai gondolkodásának jobb megértéséhez. Miután Schneller azt tisztázza, hogy a vallást nem lehet egyoldalúan az ismeret szférájába helyezni, megállapítja, hogy ugyanez igaz az érzelem és az akarat vonatkozásában is. Ha az egyoldalúság az érzelemre vonatkozik, akkor ez a kultúra, a tudomány és a művészet lebecsülését, illetve a világtól elzárkózó magatartás vonja maga után, s így a vallásosság az érzelműséggel kerül nagyon szoros összefüggésbe. Ebből az egyoldalúságból következik az értelmi szféra mellőzése, illetve az akarat és a cselekvés elhanyagolása, amely a szellem gyakorlati irányultságától való elszigetelődéshez vezet. A vallásosság nem helyezhető pusztán az akarat szférájába, mert ez azzal a kockázattal jár, hogy ez vagy a minden gondolkodás (értelem) és érzelem nélküli, vak küzdelemben fog megnyilvánulni, vagy pedig az egyéni kívüli, külső hatalom szolgálatába fog süllyedni.⁸¹ Schneller ezek alapján jut arra a maga végkövetkeztetésére:

„A szellem egyes ágazataiba egyoldalúan nem helyezhetjük a vallást, mert különben csakis annak torzalakját nyerjük.”⁸²

Mindezek alapján érthetőbbé válik, hogy a vallásosság kérdésében Ravasz miért fordul szembe a dogmatizmussal, miért nem tekinti fontosnak az egyház hitvallásait, miért tart távolságot a belmissziói mozgalmak pietista irányával, és miért nem merül el a közéletben jobban, mint egyébként teszi. A téma, amelyre dolgozatában kitért, azon kevesek közé tartozik ebből az időszakból, amely néhány évvel később keletkezett írásaiban is előjön. Ezekben tovább mélyíti gondolatait, de alapállásán még nem változtat. A preparátum ugyanaz marad, de a preparálás tudományosan megalapozottabbá válik. Soraiból most az tűnik ki, hogy nincs különbségtétel a vallás és a hit, a vallásosság és a hitélet kifejezések között. Ekkor a vallás, a vallásosság szavakat mindenre használja nagy általánosságban, miközben egy-egy mondatában az érzékelhető, hogy amikor vallást mond, akkor inkább a hitre gondol, amikor pedig vallásosságról beszél, akkor ezen a hitéletet érti. Itt is Schneller István hatását fedezhetjük fel, hiszen professzora ekképpen reflektált erre:

⁸¹ Schneller István: *A vallásról. I.*, 423.

⁸² Uo. 424.

„Mi szerencsétlen módon a vallást az egyházzal, a vallásosságot az egyháziassággal tévesztjük össze, sőt az egyiket a másikkal azonosítjuk, teljesen megfélelkezve nevezetesen a keresztyén vallásnak az egész világot rendeltetése szerint átható kovász-természetéről. *Sokkal nagyobb a keresztyén vallásnak az életet meghatározó ereje, mint azt az egyházi szemüveges sejtí.*”⁸³

Schneller István – érthető módon – a keresztyénséget érti a valláson, azonban felfogásában olyan egyetemes megközelítésnek ad hangot, amelynek képlete szerint a vallás ≠ egyház és vallásosság ≠ egyháziasság. Ezzel táptalajt ad annak, hogy a vallást ne exkluzivista módon szemléljük, hanem úgy, mint amely az egyház határain túl a tudományban, a kultúrában és a közélet minden területén fejti ki hatását, és ezzel minden irányból egységes egészbe fogja az emberi életet.

1903 nyarán Ravasz László a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* vakáció előtti utolsó lapszámában egy pünkösdi elmélkedést közöl, de ez a rövid írás sem tartalmaz bibliai vagy teológiai üzenetet, hanem inkább a Lélek nemzetet felemelő hatásának gondolatát bontja ki benne eléggé homályos formában.⁸⁴

Összefoglalás

Ravasz László azon írásai, amelyeket az 1900-tól 1903-ig terjedő időszakban vetett papírra, azt tükrözik, hogy a teológiai tanulmányok még nem tették teológussá az írói készséggel rendelkező egyetemi hallgatót. Megmutatkozik írói vénája, és jóllehet egy-két dolgozatában olyan témákat, kérdéseket vet fel konkrétan, amelyek a következő években született írásainak lényegi tartalmát képezik, legtöbbjük inkább csak látens módon jelentkezik. Érdeklődése nagyon eklektikus, eszményképe a kritikai hangvételű zurnaliszta, a szárnyait bontogató irodalmár. Sorai a mindenhez értő és mindenhez az ifjúság megfellebbezhetetlen hevével hozzászóló bölcselkedőről tanúskodnak. A megalapozott ismeretek hiányára azonban van magyarázat. Még maga sem döntötte el pontosan, mi is az, ami tényleg érdekli. Sok mindenről hall az egyetemi előadásokon, sokat olvas, napirenden próbál lenni a világban zajló történésekkel, de kiforrott álláspontja még nincs. A tárgyi tudás hiányában intuitív természetére hagyatkozik, helyenként jól ráérez a témára, gondolatai koherensek és találóak, máskor azonban a diákos magabiztosság kevésnek bizonyul. Szerepjáték ez a szó jó értelmében véve, amely az útkereső, nyitott gondolkodású egyetemi hallgató értelmiségi szárnypróbálgatása. Még nem törekszik arra, hogy szellemileg független

⁸³ Schneller István: A vallásról. III. In: *Protestáns Szemle*, XIX. (1907/9), (575–582) 575.

⁸⁴ Ravasz László: Pünköszt. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 163.

legyen mestereitől, de önállósága nyilvánvaló annak sikeresebb és kevésbé sikeres megnyilvánulásaiával együtt.

Felhasznált irodalom

- Ady Endre: A halottak. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/3), 38–39.
- Ady Endre: Azuba. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/26), 349–350.
- Ady Endre: Áldomás. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/22), 315.
- Ady Endre: Dankó Pista. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VII. (1903/5), 84–85.
- Ady Endre: Éjimádó. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/13), 192.
- Ady Endre: Félhomályban. *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/17), 259.
- Ady Endre: Hervadáskor. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/7), 97.
- Ady Endre: Himfy dalai. (Vígjáték három felvonásban, egy előjátékkal. Írta: Berczik Árpád. A debreceni színház premierje 1899. január 20-án.) In: *Debreceni Főiskolai Lapok*, XLI./6 (1899. január 25).
- Ady Endre: Kossuth halálának évfordulóján. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/19), 289.
- Ady Endre: Lázban. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/25), 338.
- Ady Endre: *Még egyszer*. Láng József Könyvnyomdája, Nagyvárad 1903.
- Ady Endre összes versei. I–II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1974.
- Ady Endre: Sirasson meg. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/15), 219. Ady Endre: *Versék* [Édes anyámnak, hálám, tisztelem és szeretetem jeléül]. Debrecen 1899.
- Antal József: *Dr. Kovács Ödön élete és munkássága (1844–1895)*. Szemle Füzetek 17. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995.
- Báthory Zoltán – Falus Iván (szerk.): *Pedagógiai Lexikon*. III kötet. Keraban Kiadó, Budapest 1997, 291–292.
- Buzogány Dezső: A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 5–28.
- Gaal György: *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár 2012.
- Gaal György: Málnási Bartók György (1882–1970). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 70–74.
- Gálfy Zoltán: Pokoly József (1866–1933). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 79–89.
- Gönczi Lajos (szerk.): *A székeljudvarhelyi Evang. Reform. Kollegium Értesítője az 1898/99. iskolai tanévről*. Becsek D. fia könyvnyomdája, Székeljudvarhely 1899.

- Gönczi Lajos (szerk.): *A székegyudvarhelyi államilag segélyezett Evang. Reform. Kollegium Értesítője az 1899–1900. iskolai tanévről*. Becsek D. fia könyvnyomdája, Székelyudvarhely 1900.
- Hoop, Froukje de: Nagy Károly (1868–1926). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 90–104.
- Isidora Duncan. In: *Wikipedia. Tver Free Encyclopaedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Isadora_Duncan (2020. júl. 11.).
- Kajlós [Keller] Imre (szerk.): *Dr. Böhm Károly élete és munkássága*. I. kötet. A Madách-Társaság kiadása, Besztercebánya 1913.
- Karády Viktor: Kolozsvár mint iskolaváros a Kárpát-medence elitképzési piacán 1872–1918. In: Batiz Enikő – Nagy László – Soós Anna (szerk.): *140 éves a kolozsvári magyar nyelvű egyetemi oktatás*. Presa. Universitară Clujeană, Kolozsvár 2013, 237–244.
- Kelemen Attila: Molnár Albert (1849–1901). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 54–64.
- Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. I–II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967.
- Kolumbán Vilmos József: Református teológia Kolozsvárott. Az első évtizedek. In: *Teológiai Fórum*, XI. (2017/2), 5–21.
- Kovács Ábrahám: A liberális teológia és a vallástudomány: Kovács Ödön vallásbölcseleti kézikönyve. In: Hoppál Mihály – Kovács Ábrahám (szerk.): *Tanulmányok a magyar vallástudomány történetéről*. Vallástudományi Könyvtár 1. Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010, 106–130.
- Kovács Ábrahám: *Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni újortodoxia vitája a liberális teológiával*. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010.
- Kozma Dezső: Meltzl Hugó és a magyar irodalom. In: *Korunk*, 3. folyam, XX. (2009/10), 94–98.
- Kozma Zsolt: Kenessey Béla (1858–1918). In: uő (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 29–53.
- Kulcsár Árpád: „A magától értetődő dolgok elmélete...” Filozófiai és esztétikai vonások Ravasz László gyakorlati teológiai gondolkodásában. In: *Református Szemle*, 108. (2015/6), (603–687), 660–670.
- Lukács Olga: *Az Erdélyi Református Egyház és a teológiai oktatás története a 19. század második felében*. Presa Universitară Clujeană, Cluj–Napoca 2007, 189–193.
- Márki Sándor: *A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged 1922.
- Molnár János: Kecskeméthy István (1864–1938). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1996, 65–78.
- Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995.

- Nagy Károly: Emlékezés Molnár Albertre. In: *Egyházi beszédek, orációk, imák*. Írta Molnár Albert előbb mezősámsondi, majd marosvásárhelyi lelkész, végül a gyakorlati teológia nyilvános, rendes tanára a Kolozsvári Református Theológiai Fakultáson. Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Nagy Károly teológiai tanár. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztése, I. kiadás 1906, II. kiadás 1927, IX–XVII.
- Pálfi József: *Református felsőoktatás Erdélyben. Universitasors a reformációtól a Kolozsvári Tudományegyetemig*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2009.
- Tunyogi Lehel: *A rejtőzködő állítmány. Kecskeméthy István élete és munkássága*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2009.
- Tunyogi Lehel: *The Life and Work of István Kecskeméthy Csapó*. A Hungarian Theologian and Biblical Scholar in Transylvania. Exit Publishing House, Kolozsvár 2008.
- Ravasz László: *Aisthesis. Három széptani kérdés*. Szerző kiadása. Gámán nyomdája, Kolozsvár 1903.
- Ravasz László: Alszik a kedvesem. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/16), 250.
- Ravasz László: A kuruczbandarról. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/8), 109–111; (1901/9), 125–126; (1901/10), 133–134.
- Ravasz László: A pásztor látomása. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/3), 35–36.
- Ravasz László: Apokalypsis (Március 15). In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/19), 281–282.
- Ravasz László: A szikomorfa. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/6), 103–104.
- Ravasz László: A tanítóképző intézet Erzsébet ünnepélye. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/ 2), 32.
- Ravasz László: Az álom. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/23), 326.
- Ravasz László: Az árvácska. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/11), 165–166.
- Ravasz László: Az egyetemi kör félévzáró közgyűlése. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/20), 295–298.
- Ravasz László: Az erdő tündére. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/16), 247–249.
- Ravasz László: Az én anyám. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/1), 11.
- Ravasz László: Az érzékiség a művészetben. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 180–181.
- Ravasz László: Beköszöntő. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/1), 1.
- Ravasz László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1992.
- Ravasz László: Gyónás. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1901/8), 113.
- Ravasz László: Himfy dalai. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/14), 212.
- Ravasz László: Húsvéti vakáció az egyetemen. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/ 23), 327–328.
- Ravasz László: Imperiális diákpolitika. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 19–21.
- Ravasz László: Kalotaszegről és egyébről. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/1), 8–9.
- Ravasz László: Karácsonyi ének. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/3), 41–42.
- Ravasz László: Kiszakított naplólevelek. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/6), 71–73.

- Ravasz László: Kossuth Lajos. (Elmondta a szerző az Egyetemi Körnek április 6-án rendezett Kossuth-gyászünnepélyén.) In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/22), 314–315.
- RavaszLászló: L'art pour l'art, la science pour la science. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/4), 69–71.
- Ravasz László: Latiatuc feleym... In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 27–28.
- Ravasz László: Levél. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/20), 291.
- Ravasz László: *Magamról. Theologia önéletrajzokban*. Coetus-sorozat I. Coetus Theologorum, Debrecen 1944.
- Ravasz László: Magyar Keresztyén Ifjúság – új szempontból. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/25), 340.
- Ravasz László: Március 15. (Elmondta a szerző az Egyetemi Kör főtéri ünnepén.) In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/20), 290.
- Ravasz László: Mefisztó és Lucifer. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 182–186.
- Ravasz László: Mese egy meséről. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 25–26.
- Ravasz László: Mirkó királyfi. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1902/2), 24–25.
- Ravasz László: Miss Duncanról és a táncról. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/26), 348–349.
- Ravasz László: Nagy Károly. Naplótöredék. In: uő: *A halál árnyékában. Temetési beszédek*. Sylvester-kiadás, Budapest 1927, 201–231.
- Ravasz László: Örök diákok. Magamról. In: uő: *Alfa és Omega. Prédikációk, beszédek, cikkek*. II. kötet. Franklin-Társulat, Budapest 1932, (305–308), 306.
- Ravasz László: Poétasor. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/26), 353–354.
- Ravasz László: Pünköst. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 163.
- Ravasz László: Színésznők részletekben, mint művészeti probléma. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/15), 239.
- Ravasz László: Vajda János festő költészete. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, VI. (1903/10), 186–189.
- RavaszLászló: Veszelei Károly. In: *Kolozsvári Egyetemi Lapok*, V. (1902/23), 322.
- Schneller István: A vallásról. I. In: *Protestáns Szemle*. XIX. (1907/7), 419–427.
- Schneller István: A vallásról. III. In: *Protestáns Szemle*, XIX. (1907/9), 575–582.
- Somogyi Alfréd: A Losonci Teológiai Akadémia tudományművelése. In: *Teológiai Fórum*, 8. (2014/1), 92–125.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Szerk. Ladányi Sándor. 3. javított és bővített kiadás. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977.

* * *

In this paper I present a thorough examination of László Ravasz's publications from the period 1901–1903, when he was a student of the Protestant Theological Seminary and the State University of Cluj/Kolozsvár. In this period, he shows signs of uncertainty whether to become a Reformed minister or a journalist, novelist, or critic. This period of life of a student is typically characterised by an interest in almost everything. He writes

more than forty poems, short novels, theatrical critics, but most often he relates about the student life in the magazine *Kolozsvári Egyetemi Lapok*. He attempts to follow well-known journalist of his time. His descriptive writings demonstrate how good a writer he was already in the early years of his career.

Keywords: László Ravasz, journalism, poetry, philosophy, esthetics, theology and journalism, theology and literature.